

Printout from the site SEC (Sociology of Education and Culture) at Uppsala University
Projektplan, senast reviderad sept 2000, för den av Riksbankens Jubileumsfond finansierade studien
Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över stockholmskvinnor 1880–1920.

Formering för offentlighet

En kollektivbiografi över stockholmskvinnor 1880–1920

(Shaping the Public Sphere. A Collective Biography of Stockholm Women 1880—1920)

Projektbeskrivning, senast reviderad sept. 2000

ILU, Uppsala universitet, Box 2136, 750 02 Uppsala

E-post broady@nada.kth.se, URL <http://www.skeptron.uu.se/broady/sec/>

Donald Broady, ILU, Uppsala universitet

Boel Englund, FD, Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet

Ingrid Heyman, FD, Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet

Agneta Linné, FD, Lärarhögskolan i Stockholm

Kerstin Skog-Östlin, FD, Örebro universitet

Eva Trotzig, FD, Statens psykologisk-pedagogiska bibliotek

Annika Ullman, FD, Lärarhögskolan i Stockholm

Sammanfattning

Perioden kring sekelskiftet 1900 var av avgörande betydelse för kvinnors väg från privat till offentligt. Inom projektet studeras Stockholm som mötesplats och de sociala nätverkens betydelse för ett antal kvinnor som bidrog till att forma moderna offentligheter. Tonvikten läggs vid deras insatser inom pedagogik, filantropi, sjukvård och kulturliv.

Centrala frågor är

- Vilka tillgångar hade dessa föregångskvinnor med sig i bagaget och hur bar de sig åt för att vinna inträde i existerande offentligheter och sociala fält?
- Hur fungerade mötesplatserna och de sociala nätverken? I vad mån var de ställen där tillgångar ackumuleras, med skilda funktioner för kvinnor med olika bakgrund och olika slag av startkapital?
- På vad sätt tjänade kvinnornas nätverk som bas för utspel i den offentliga debatten och för insatser

som bidrog till framväxten av nya sociala fält?

En prosopografisk metod skall tillämpas, dvs. information om dessa kvinnors egenskaper och tillgångar – socialt ursprung, utbildningsbana, symboliskt, ekonomiskt och socialt kapital, sociala och kulturella praktiker – skall samlas in och ligga till grund för analyser av deras levnadsbanor och strategier.

Under projektets gång skall en personhistorisk databas skapas.

1. BAKGRUND

Decennierna kring sekelskiftet 1900 har av många identifierats som en avgörande period när det gäller de borgerliga kvinnornas väg ut i det offentliga – i sig en del i den stora samhällsomvandling som formade det moderna Sverige. Det var också den period då det moderna Stockholm tog fysisk form. Omgestaltade stadsdelar med breda boulevarder växte fram, nya parker och torg anlades, stora stenpalats för kultur och utbildning byggdes: Dramaten, Musikaliska Akademien, Kungliga Biblioteket, Stockholms högskola, Högre lärarinneseminariet, Stockholms folkskoleseminarium. De magnifika statsläroverken på malmarna, de stora folkskolorna i stadsdelarna och ett antal större flickskolor bidrog till att skapa nya rum för stadens offentlighet.

I projektet *Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över stockholmskvinnor 1880–1920* avser vi att studera både ett antal föregångskvinnors mötesplatser i detta rum och deras individuella banor från barndomshem via utbildningsinstitutioner till framträdande positioner inom bl.a. stadens utbildningsväsen, sjukhus, föreningsliv, tidskrifter. Bland dem finner vi grundare av institutioner som skolor och sjukhem, lärare vid folkskoleseminarier, läroverk och sjuksköterskeskolor, debattörer och publicister.

Projektidén utvecklades under en serie seminarier 1998. En ansökan som i maj 1998 inlämnades till Riksbankens Jubileumsfond bifölls inte. Ungefär samtidigt blev det klart att några av medarbetarna kunde delfinansiera sin medverkan i projektet genom forskarassistenttjänst eller postdoktor-stipendium. Sedan dess har projektplaneringen fortsatt och gruppen träffats varannan vecka. RJs sakkunnigas synpunkter har beaktats, relevant arkivmaterial har inventerats, bidrag har presenterats på seminarier och konferenser, och kontakterna har utvecklats med framför allt de två näraliggande projekten *Genus, medborgarskap och offentlig politik* (Ulla Wikander m.fl., finansierat av HSFR) och *Det vidgade rummet: strategier och nätverk i tre generationer av kvinnor på väg ut i offentligheten 1880-1940* (Eva Österberg m.fl., finansierat av RJ).

Att flera besläktade projekt pågår samtidigt ser vi som en fördel. De kompletterar varandra, studerar skilda samhällssektorer och skilda grupper av kvinnor och anlägger komplementära teoretiska perspektiv. Samverkan har bl.a. manifesterat sig i att en doktorand i historia skall medverka i projektet med Christina Florin som handledare, samt att Eva Österberg inbjöd representanter för projektet till konferensen “Det vidgade rummet: kvinnors idéer, strategier, nätverk och nischer på väg ut i offentligheten ca 1880-1940“, Bjärsjölagårds slott, 10–12 maj. Vi har också förstärkt samverkan med andra svenska forskare samt franska och danska forskare som arbetar med liknande studier.

Att perioden kring sekelskiftet, präglad av industrialisering, urbanisering och modernisering, nu tilldrar sig så stort intresse är förklarligt med tanke på dess betydelse för framväxten av dagens moderna institutioner, för en förändrad syn på individen och för omvandlingen av kvinnors villkor och möjligheter.

2. SYFTE OCH CENTRALA FRÅGOR

Projektets syfte är att analysera kvinnors vägar från privat till offentligt, särskilt med avseende på Stockholm som mötesplats, de sociala nätverkens betydelse och ett antal föregångskvinnors bidrag till framväxten av moderna offentligheter och sociala fält. Tonvikten läggs vid deras insatser inom pedagogik,

filantropi, sjukvård och kulturliv.

En segregerad stad, med ett fåtal högre flickskolor, med ett enda statligt högre lärarinneseminarium, med ett begränsat antal sammanslutningar för bildade kvinnor etc., utgjorde ett rum med tydliga sociala och geografiska förtätningar. Några kvinnor hade lärt känna varandra vid seminariet, andra möttes i sällskaps- eller föreningsliv och vägar korsades vid Stockholms högskola eller Uppsala universitet. Projektet skall kartlägga dessa vägar och mötesplatser och analysera deras betydelse för uppkomsten av moderna offentligheter och sociala fält. Tonvikten läggs vid de strukturella sammanhangen, men här ryms också analyser av hur enskilda människor gjorde bruk av de möjligheter som staden och tiden erbjöd. Därmed kommer projektet att bidra till förståelsen av samspelet mellan individers handlande och periodens stora förändringar.

Centrala frågor är

- Vilka tillgångar hade föregångskvinnorna med sig i bagaget och vilka strategier utvecklade de för att lämna det privata och vinna inträde i existerande offentligheter och sociala fält? Detta perspektiv innebär exempelvis att utbildning inte främst analyseras som "bakgrundsvariabel". Utbildningsinstitutionerna och livet som skolelev eller student är ur vårt perspektiv intressantare som arenor där socialt kapital byggs upp.
- Hur fungerade mötesplatserna – sällskap och sammanslutningar, landsomfattande möten, tidskrifter – och de sociala nätverken? Hade de skilda funktioner för kvinnor med olika bakgrund, med olika startkapital, inom olika verksamhetsområden, vid olika punkter i deras livsbanor? I vilken utsträckning kan kvinnornas insatser betraktas i första hand som ett gemensamt kvinnligt företag? Här fokuserar vi således främst kvinnor i relation till andra kvinnor.
- På vad sätt tjänade kvinnornas nätverk som en bas för utspel i den offentliga debatten, för interventioner i existerande sociala fält och för insatser som bidrog till framväxten av nya sociala fält? I vilken utsträckning var dessa kvinnors agerande ett svar på eller en utmaning av dominerande köns- och klasstrukturer? Här fokuserar vi kvinnornas relationer till mansdominerade sociala sammanhang och analyserar den sammanvävning av allians, underordning, uteslutning, kamp och motstånd som präglade tidsperioden.

3. FORSKNINGSVERKTYG OCH METOD

Vi kommer, liksom i åtskilliga av våra tidigare studier, att ta avstamp i det teoretiska perspektiv som har utformats av Pierre Bourdieu och hans medarbetare. Begreppen kapital och fält kommer att vara verktyg vilka skall prövas mot ett material som i flera avseenden torde komma att visa sig motspänstigt.

Med ett *socialt fält* i Bourdieus mening avses ett system av relationer mellan positioner besatta av människor och institutioner som strider om något för dem gemensamt. Sedan mitten av sjuttioalet har Bourdieu och hans medarbetare använt fältbegreppet i ett stort antal empiriska och historiska studier.^[1] Många fler studier har följt sedan dess, och i dag prövas fältbegreppet av humanister och samhällsvetare världen över.^[2]

Kapital syftar på tillgångar av olika slag. Ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital är kapitalformer som visat sig verksamma i alla fält. Därjämte existerar särskilda kapitalformer som är gångbara inom särskilda fält, exempelvis vetenskapligt kapital i universitetsvärlden, litterärt kapital i kulturlivet, medicinskt kapital inom sjukvården. Ur Bourdieus perspektiv innebar den epok vi studerar uppkomsten av en lång rad fält: ett socialpolitiskt fält som växte fram ur bl.a. filantropin, ett medicinskt fält som etablerades kring den medicinska vetenskapen och vården. Dessutom undergick åtskilliga av de redan etablerade fälten en dramatisk omvandling.

För att bidra till förståelsen av dessa förlopp, och samtidigt pröva den gängse metodologin för studier av fält, ämnar vi avvika från det tillvägagångssätt som varit brukligt i traditionella Bourdieuspirerade undersökningar. Vi skall i stället fokusera miljöer som ofta torde ha varit tämligen osynliga från en utkikspunkt inom de etablerade fälten, nämligen de *nätverk* som kvinnor upprättade och utnyttjade som en bas varifrån de kunde göra sin tids stora frågor till föremål för offentlig diskussion.^[3] Med andra ord bygger analysmodellen på antagandet att kvinnors nätverk fungerade som en plattform för utspel i de offentligheter – vi skall framför allt fokusera den pedagogiska, den socialpolitiska/filantropiska och den kulturella offentligheten – vilka i sin tur utgjorde förutsättningar för framväxten av fält i modern mening. Relationen nätverk/offentligheter/fält tog sig skilda uttryck på olika områden. I somliga sammanhang var offentligheten sannolikt redan tidigt en tämligen väl integrerad del av fältet. Det torde ha gällt för förhållandet mellan den litterära offentligheten och det litterära fältet. I andra fall torde nätverken och tämligen avskilda kvinnodominerade offentligheter ha haft karaktär av “skuggfält”^[4] vid sidan av de framväxande etablerade fälten. Ett exempel är flickskolans värld som under hela vår period existerade parallellt med och i skuggan av läroverkets. Somliga värden som är lågt rankade inom ett etablerat fält kan hyllas inom ett skuggfält och kanske så småningom importerats till det etablerade fältet – såsom de moderliga eller hemlika värden som odlades i flickskolorna och vilka senare flöt in i den pedagogiska progressivism som skulle komma att präglade stora delar av utbildningsfältet. Samma slag av analys kan prövas på kvinnodominerade vårdområden (sjuksköterskeskolor, den kvinnliga diakonin, delar av skolhälsovården etc.) som möjligen fungerade som skuggfält i relation till det medicinska fältet.

Vidare finns anledning att undersöka i vilka avseenden kvinnors nätverk fungerar annorlunda än de etablerade och som regel mansdominerade fälten.^[5] Frågan kan ställas om de i mindre grad var arenor för kamp om positioner och i högre grad en källa till ömsesidigt stöd.

I våra förstudier har vi förvånats över att kvinnorna i vårt material gjorde utspel på så många områden. Saken kan uttryckas så, att de inte investerar i ett enda fält. Deras insatser gäller socialpolitiken, kvinnosaken, reformpedagogiken, publicistiken och så vidare, antingen under olika skeden av deras liv eller, lika ofta, vid en viss tidpunkt. Det finns skäl att undersöka förutsättningarna för och effekterna av denna mångsidighet.

Ytterligare en skillnad mellan kvinnors nätverk och de mansdominerade fälten är att de sistnämnda haft en lång förhistoria som finns lagrad i fältens struktur, medan kvinnornas utträde i det offentliga är en företeelse av senare datum. Därav – möjligen – den ambivalens, den tvekan att ta steget fullt ut, som förefaller kännetecknande för så många kvinnor som synes besitta alla förutsättningar, fränsett manligt kön, för att besätta centrala positioner.

I likhet med fältbegreppet är begreppet *offentlighet* i behov av kritisk granskning. Det går att urskilja åtminstone tre olika användningar: det för alla synliga eller tillgängliga; statens och kommunernas verksamhet; Jürgen Habermas begrepp (med)borgerlig offentlighet, som – med de två varianterna politisk och litterär offentlighet – kontrasteras mot både privat och mot statlig offentlighet.^[6] Kärnan i det av Habermas lanserade offentlighetsbegreppet var tanken om en kritiskt resonerande allmänhet, som på jämlika villkor sätter gemensamma angelägenheter under debatt. Många har varit kritiska mot begreppet, bland annat därför att det förutsätter en enda medborgerlig offentlighet.^[7] Det är rimligt att särskilja flera diskuterande offentligheter: den framväxande arbetarrörelsen, den borgerliga pressen med mera. Det ingår i projektets uppgifter att pröva begreppet och hur användbar motsatsställningen privat/offentligt är för förståelsen av skeendena i den tid vi undersöker, särskilt när det är kvinnor som studeras.

Vidare är det fruktbart att använda ett vidgat utsagebegrepp. Inte enbart de samtal som fördes via tidningar, tidskrifter och böcker och i diskussioner där människor möttes öga mot öga utgör inlägg i ett offentligt samtal. Även andra uttryck, som när en sköterska trotsar myndigheterna och gör fängelsebesök, skapandet av reformdräkten, deltagande i allmänna möten, kan ses som inlägg i en debatt. På det viset kan insatserna från kvinnor som lämnat föga av skriftligt material efter sig lyftas fram och analyseras som

yttranden i en offentlighet.

Ett centralt inslag i projektarbetet skall vara studier av de tillgångar och strategier som kvinnorna gjorde bruk av för att få tillträde till, verka inom och forma de pedagogiska, socialpolitisk/filantropiska och kulturella offentligheterna. Vi kommer att utgå från ett trettio-tal kvinnor, som vi biografierar i syfte att spåra individuella förutsättningar, ställningstaganden och vägval. Via studiet av deras kontaktnät upprättar vi efter hand en databas över ett större antal – kanske 150 – kvinnor, som förenas i samarbete och konkurrens. Denna databas med uppgifter om kvinnliga banbrytare från skilda områden skall ligga till grund för kartläggningen av nätverken. Den kommer likaså att utgöra grunden för den samlade analysen av de sociala och kulturella villkoren för kvinnornas insteg i offentligheten samt för studier av de särskilda villkoren inom olika områden. Databasen kommer efter projektets slut att göras tillgänglig för andra forskare, och kan eventuellt utgöra grunden för ett framtida biografiskt lexikon över ett par generationer kvinnliga pionjärer.[\[8\]](#)

Vi kommer således att använda oss av prosopografisk metod (se bilaga), så som denna har utvecklats av våra franska samarbetspartners vid Centre de Sociologie de l'Éducation et de la Culture vid EHESS. Med prosopografisk (urprungligen: personbeskrivande) metod avses skapandet av en kollektiv biografi över en social grupp, där så långt möjligt samma uppgifter – om socialt ursprung, utbildningsbana, symboliskt, ekonomiskt och socialt kapital, sociala och kulturella praktiker – samlas in för samtliga individer. Därmed blir det möjligt att teckna ”kartor” över fördelningen av egenskaper, att kontrastera grupper av individer som skiljer sig åt mot varandra och att analysera deras inträde, strategier och agerande på olika arenor.

Även om insamlingen av primärmaterial avser kvinnor, kommer uppgifterna om kvinnor att relateras till tillgänglig information (hämtad från statistik och andras forskning) om männen inom samma områden och om mäns funktioner som stöd eller hinder ur kvinnornas perspektiv.

Några av kvinnorna, typiska eller atypiska, blir föremål för ingående närstudier och inom ramen för sociala porträtt ges fördjupade analyser. Här rör det sig om att söka rekonstruera kritiska punkter i individernas livshistoria och att teckna spänningen mellan kvinnors individuella levnadslopp och formandet av de offentlighetens institutioner och sociala fält som de bidrog till att bygga upp.

4. RELATION TILL TIDIGARE FORSKNING OCH BETYDELSE FÖR FORSKNINGEN PÅ OMRÅDET

Projektet skall, utöver den ovan nämnda forskningen om fält och offentlighet, beakta och bygga vidare på andras forskning om Stockholm kring sekelskiftet (se avsnitt 5), kvinnornas emancipation och väg till yrkesverksamhet och befattningar, kvinnliga sammanslutningar och nätverk samt välfärdsstatsinstitutionernas genes.

Kvinnors situation och emancipation är sedan snart ett halvsekel ett ständigt expanderande forskningsområde.[\[9\]](#) Den rika forskningen om kvinnors liv som delvis bygger på självbiografier och dagböcker kommer att vara central även i det här föreslagna projektet.[\[10\]](#) Forskningen om de grundläggande förändringarna av olika yrkesgruppers arbete under perioden och dessa förändringars samband med hur genus- och maktrelationer formades är i högsta grad relevant för oss.[\[11\]](#) Med tanke på att många kvinnliga föregångare och nyskapare under den här perioden var verksamma som lärare eller skolledare eller som utbildningsdebattörer och reformatorer finns förvånansvärt litet svensk forskning om kvinnor som vägröjare inom utbildningsområdet.[\[12\]](#) Däremot finns ett antal utländska studier som uppehållit sig just vid de första generationerna skolgrundare och lärarinnor.[\[13\]](#)

Relevant är även forskning som berör sedlighetsfrågan och den sociala frågan samt hur biologin kom att tillhandahålla förklaringsmodeller för sociala eller pedagogiska fenomen och hur synen på kvinnans

kropp förändrades i anslutning härtill.[\[14\]](#)

Periodens skönlitteratur är ett mycket väl beforskat område, och numer har även kvinnornas insatser lyfts fram.[\[15\]](#) Den nya litteraturdiskuterande offentlighet som växte fram under perioden har emellertid inte varit föremål för någon samlad undersökning, inte heller de kvinnliga publicisternas plats.[\[16\]](#)

Egna förstudier

I vår egen tidigare forskning finns bidrag som utgör förstudier till det här föreslagna projektet:

Huvudsökanden har sedan länge lett studier av kulturella fält och utbildningsfält, handlett åtskilliga avhandlingsarbeten på dessa områden, ibland med utnyttjande av prosopografisk metod, och även arbetat med flera av de övriga forskningsredskap som skall användas i det planerade projektet.[\[17\]](#)

I de historiska avsnitten av Ingrid Heymans avhandling 1995 framskyntade kvinnliga pionjärer på vårdens område som skall behandlas i projektet. Ämnet var omvårdnadsforskningens framväxt i Sverige. Avhandlingen är i samband med det planerade projektet av metodiskt intresse eftersom den utgjorde den första genomförda fullskaliga studien i Norden av ett kulturellt fält i Bourdieus mening såtillvida att den analyserade både det sociala konkurrensfältet (dvs. systemet av positioner som intages av forskarutbildade sjuksköterskor) och "rummet av möjligheter" (dvs. systemet av relationer mellan omvårdnadsforskningens olika inriktningar, skolbildningar, forskningstekniker etc).

Agneta Linnés avhandling 1996 om lärarutbildningen för den obligatoriska skolan under perioden 1842–1968, med tonvikt vid tiden fram till 1920, utgick från ett läroplanshistoriskt och läroplansteoretiskt perspektiv, och även fältbegreppet prövades som ett analysredskap. I avhandlingen tecknades den övergripande bilden av konflikter kring utbildningens traditioner och innehåll i ljuset av samtida samhällsförändringar, vilket utgör en bas för en undersökning inom det planerade projektet av hur ett antal kvinnor kring förra sekelskiftet bidrog till att utforma folkskolans pedagogik och lärarutbildning.

Av Kerstin Skog-Östlins avhandling 1984 framgick att läroverkslärarkåren var manligt dominerad ända fram till 1950-talet, trots att läroverken öppnades för flickor i full utsträckning i slutet av 1920-talet. Som skäl till att inte låta kvinnor arbeta på allmänt läroverk anfördes i början av seklet att enbart pojkar undervisades där. I Skog-Östlins pågående studie av lärares professionaliseringsprojekt uppmärksammas hur innehållet i läroverksläraryrket vid tiden kring förra sekelskiftet på många sätt präglades av manliga normer.

Annika Ullman gjorde i sin avhandling *Rektorn. En studie av en titel och dess bärare* (1997) en jämförelse över tid mellan det statliga läroverkets rektorer, den kommunala folkskolans överlärare och den privata flickskolans föreståndarinnor. Härmed identifierades ett antal kvinnliga skolgrundare och reformatörer.[\[18\]](#) Annika Ullman har för projektets räkning genomfört en pilotstudie "Att bygga med symboliskt kapital. Tre skolgrundare" som presenterats vid konferensen "Det vidgade rummet: kvinnors idéer, strategier, nätverk och nicher på väg ut i offentligheten 1880-1940" i maj 1999 (1999a).

Boel Englund behandlade i sitt avhandlingsarbete 1997 bl.a. tiden kring förra sekelskiftet med avseende på relationen mellan litteraturen utanför skolan och skolans litteraturstudium. I ett pågående arbete granskar hon några filosofers och utbildningssociologers syn på symbolisk makt. En av dem är Pierre Bourdieu. F.n. översätter hon också Bourdieus bok om Männens herradöme (*La domination masculine*, 1998) till svenska.

Eva Trotzigs forskning har ägnats den kvinnliga slöjdundervisningens pionjärer under epoken 1880 – 1920 och visar hur de kvinnor som formulerar lärogångarna och skriver läromedlen ägde tillgångar och utvecklade strategier som till innehåll och utformning kom att prägla skolämnet slöjd. I det planerade projektet skall perspektivet vidgas till att omfatta även modeskapandet samt social och filantropisk

verksamhet som inte direkt är relaterad till skolundervisningen.

Projektets specifika betydelse för forskningen på området

Det föreslagna projektet kan förväntas få särskild betydelse för forskningen på området genom det perspektiv – fransk kultursociologi – som vi tar avstamp i, och där vår studie bör kunna ge ett bidrag till begrepps- och teoriutveckling, liksom till utvecklingen av metoder för nätverksstudier genom den prosopografiska analysen. Den prosopografiska analysen ger oss ett redskap att förstå det större, dynamiska sammanhang som kvinnorna bidrog till att forma. Av stort intresse är de områden där framväxande offentligheter överlappade varandra; vår uppläggning tillåter oss att särskilt uppmärksamma å ena sidan kvinnor som uppvisar för ett visst verksamhetsfält typiska egenskaper, å andra sidan kvinnor som rör sig mellan områden eller hör hemma i flera (t.ex. både filantropi och pedagogik). Härigenom, och genom att identifiera olika slag av förbindelser kvinnorna emellan, kommer projektet att pröva alternativ till de metoder – såsom ortodoxa fältstudier i Bourdieus efterföljd, eller professionssociologiska studier – vilka på förhand avgränsar t.ex. ett bestämt socialt fält eller en bestämd yrkeskår. De strategier kvinnorna utvecklade för att forma det offentliga medförde kanske i sin tur att nya gränser etablerades – vi avser att särskilt studera dylika dynamiska förlopp. Ett annat särdrag hos vårt projekt är fokuseringen på Stockholm som socialt och kulturellt rum.

5. STADEN OCH OFFENTLIGHETERNA

Gemensamt för de kvinnor vi avser att studera är att de alla var verksamma i det geografiska, sociala och kulturella rum som var Stockholm.

Under decennierna kring 1900 förvandlades Stockholm till en modern storstad, värdig en snabbt växande industrination. Antalet innevånare växte från ca 170 000 år 1880 till över 400 000 år 1920. Paradgator och esplanader anlades och byggandet exploderade. En ny arkitektur bidrog utifrån programmatiska idéer och med hjälp av kapitalstarka byggherrar till konstruktionen av den moderna stadens rum. Storslagna byggnader för administration och bankväsen såg dagens ljus och sjukhus och skolor fick nya ståtliga lokaler, avpassade efter tidens vision om nationell samhörighet och gemenskap.[\[19\]](#) Parallellt växte en ny gemenskapsideologi fram enligt vilken individen tillerkändes ett annat ansvar än tidigare.[\[20\]](#)

Lärarinnor och sjuksköterskor utbildades i nya byggnader, lämpade efter nya läroplaners krav på bibliotek, undervisning om naturen i särskilda rum och utrymmen för gymnastik som svarade mot den tidstypiska hygienismens ideal.[\[21\]](#) Projektet kommer att kunna analysera några kvinnors bidrag till det nya stadsrummet.

Samhällsomvandlingen påverkade giftermålsmönster och familjesystem; inte minst i Stockholm var antalet ogifta kvinnor stort.[\[22\]](#) Vi kommer att kunna studera hur ett antal tongivande kvinnor agerade i förhållande till de snabbt växande sociala spänningar som följde i spåren av förändringarna. Bilder av förvildad ungdom, underhållig litteratur och sedligt förfall målades upp i debatten. Hälsovård och hygien blev viktiga frågor i det offentliga samtalet. Olika socialreformatoriska rörelser framträdde med varierande välfärds- och fattigvårdsanspråk som svar på hotet mot den sociala sammanhållningen.[\[23\]](#) I dessa rörelser engagerade sig flera av de kvinnor vi avser att studera i projektet. Även staten började att steg för steg ta mer ansvar för ekonomisk utveckling och medborgarnas välfärd.[\[24\]](#) Ett antal av de kvinnor vi avser att följa kom att delta som kommittéledamöter eller ansvariga i statlig tjänst, och deras avtryck härvidlag kommer att kunna dokumenteras.

På stockholmskartan nedan kan man iaktta att åtskilliga av de för projektet centrala kvinnorna bodde nära varandra på Norrmalm och Östermalm, dit även många av de nya institutionerna och samlingsplatserna koncentrerades.

Stockholmskarta med några relevanta adresser, perioden ca 1900 — 1920. [TIFF-bild](#) (719 Kb)

Den pedagogiska offentligheten

Åtskilliga av periodens intellektuella kvinnor kom att göra sina huvudsakliga insatser som lärarinnor, entreprenörer och debattörer på utbildningens område. De bidrog till att skapa en pedagogisk offentlighet i spänningsfältet mellan den kommunala folkskolan, den privata flickskolan och det statliga läroverket. Med Stockholm som geografisk avgränsning framträder några centrala institutioner och det blir tydligt hur personer och institutioner samspekar.

Lärarinneutbildning, modernitet och offentlighet

De kvinnor som sökte sig till lärartjänst vid statligt folkskoleseminarium kom i flera fall att bidra till det offentliga samtalet om skola, barn, pedagogik och filantropi. Lärarutbildningen blev under vår period fokus för en rad strider för och emot det moderna som samtida tongivande aktörer på skolans område föreställde sig detta.^[25] Inte minst var folkskollärarna själva med sin nystartade organisation Sveriges allmänna folkskollärareförening aktiva i denna förändring.^[26] Seminarielärarynnornas bidrag är emellertid anmärkningsvärt förbisedda – liksom det faktum att det kvinnliga yrkesförbudet för högre statlig tjänst faktiskt i någon mån luckrades upp just på folkskoleseminariernas område.^[27]

Vid de statliga folkskollärarynneseinarierna kunde kvinnor tidigare än annorstädes inträda i statlig befattning som adjunkt, lektor och rektor.^[28] Kvinnornas väg till de aktuella lärarbefattningarna samt deras specifika bidrag i modernitetsutvecklingen skall i en av projektets delundersökningar belysas av Anna Linné. Som bidrag till svar på projektets första huvudfråga skall seminarielärarynnornas levnadsbanor och professionella agerande kartläggas. Vilket symboliskt kapital bar t.ex. fram Anna Sörensen till posten som seminarierector – i rang och värdighet formellt likställd med läroverksrektorn?

Som bidrag till svar på projektets tredje huvudfrågeställning skall analyseras vad seminarielärarynnornas tidiga inbrytning i det manligt dominerade yrkesområdet betydde för fältets formering och för den pedagogiska texten. Marie Louise Gagner var t.ex. mycket aktiv som läroboksförfattare på barn- och ungdomslitteraturens område och engagerad i tidens sedlighetsrörelse, Anna Sörensen stod för auktoritativa formuleringar av en modern pedagogik. En fråga vi ställer är om kvinnornas texter bär andra teman än de som dominerade perioden.

Seminarielärarynnorna var inte skolgrundare som kunde formulera egna mål för sin skola och själva välja medarbetare. De gick in i en statlig institution som etablerats på helt andra villkor, där män uppbar de ledande positionerna. Samtidigt tillhörde lärartjänsterna vid seminarierna de högsta statliga tjänster en kvinna kunde inneha; följaktligen återfinns bland dem också kvinnor med hög akademisk bildning. Av stort intresse är att spåra kvinnornas verk och gärning i just en sådan kontext – att spåra de sammanvävda processer av allians, underordning, uteslutning, kamp och motstånd som sannolikt kommit till uttryck i denna värld av både kvinnor och män. Exempel på delfrågor som bidrar till att bygga upp vår analys av projektets huvudfrågeställningar är vilka strategier kvinnor som Anna Sörensen och Eva Ramstedt intog i förhållande till sina manliga kolleger bland seminarierectorer och lektorer och vilka spår i skolningen av unga blivande folkskollärarynnor det satte att Eva Ramstedt uppnått en docentur inom det naturetenskapliga området och studerat för Marie Curie i Paris. Har detta vetenskapliga kapital i någon bemärkelse “växlats in” i seminariets lärokurser och läroböcker?^[29]

Stiftarinnegenerationen. En skola som bar hennes namn

En intressant iakttagelse är att flickskoleväsendets expansion under slutet av 1800-talet kan tillskrivas en kvinnlig stiftarinnegeneration som byggde upp egna skolor där de på olika sätt experimenterade med nya former för flick- (och sam-)undervisning. Detta fenomen uppträder över hela landet och bara i Stockholm kan man räkna till ett tiotal livskraftiga skolor som grundades under åren 1881-1904. Bland dessa entreprenörer har Anna Ullman för projektets räkning valt tre representanter – Anna Sandström,

Sofi Almquist och Anna Ahlström – som ger prov på olika insatser och strategier som kan ställas mot varandra.^[30] Två av dem utgick från stadens nya Kungl. Högre lärarinneseminarium, den tredje kom från det kvinnliga avantgardet vid Uppsala universitet. Det finns också flera likheter mellan Sofi Almquists, Anna Sandströms och Anna Ahlströms strategier för offentlighet. De började alla i liten skala i anslutning till den egna bostaden men hade redan efter några år tagit stadsrummet i besittning genom egna specialritade skolhus. Dessa skolor fick snart sina stiftarinnors egennamn som värdeladdade identifikationstecken. På den lokala utbildningsmarknaden för borgerlighetens döttrar var de tre skolorna på många sätt konkurrenter.

För Anna Sandström, Sofi Almquist och Anna Ahlström – liksom för så många andra ur stiftarinnegenerationen – tycks beslutet att grunda egna skolor ha ingått i ett större pedagogiskt och/eller kvinnopolitiskt projekt. Förutom att de alla tre lade ned ett mödosamt arbete på att bygga upp sina skolföretag kom de, fast på lite olika sätt, att inta betydande positioner inom den diskuterande offentligheten. Här utmärker sig framförallt Anna Sandström, dold bakom den manliga pseudonymen “Uffe“. Hon kom att fungera som den tändande gnistan till en omfattande reformpedagogisk rörelse som samlade företrädare för såväl flickskolor som folkskolor och allmänna läroverk. Inom loppet av tre år hade Uffe skrivit två uppseendeväckande programskrifter^[31], grundat en ny tidskrift *Verdandi* och kring sig samlat en reformpedagogisk salong, den sk. Uffe-kretsen. Bland tidskriftens skribenter finner vi t.ex. åtskilliga av kollektivbiografins kvinnor samt många av de män som var deras bundsförvanter i olika avseenden.^[32]

Att Anna Ahlström lät grunda ett eget flickläroverk var också det endast den ena sidan av hennes offentliga insatser för kvinnans rätt till samma utbildningsmöjligheter som mannen. Själv filosofie doktor och tillhörande kretsen av kvinnopionjärerna vid Uppsala universitet kom hon att bli en av de ledande krafterna i de akademiskt bildade kvinnornas kamp för rätt till statliga ämbeten; initiativtagare till Akademiskt bildade kvinnors förening (ABKF), sakkunnig i en av de statliga utredningar som behandlade denna behörighetsfråga, dessutom flitig opinionsbildare *mot* den typ av särskild kvinnobildning som företrädades av de högre lärarinneseminiarierna. För de allra flesta skolgrundare och föreståndarinnor kom skolan, lärarinnorna och eleverna också att representera den familj de aldrig kom att skaffa. Sofi Almquist, däremot, var gift med rektorn för ett av Stockholms större läroverk. Båda ingick i Uffe-salongen, skrev läroböcker och artiklar. Döttrarna bildade kärnan i den nygrundade samskolan; familjeekonomi och företagsekonomi var sammanflätade, positionen som föreståndarinna ärvdes från mor till dotter.

Delundersökningen “Stiftarinnegenerationen“ är redan inne i ett intensivt skede och bearbetar sammanfattningsvis frågan om vilket symboliskt kapital stiftarinnorna förädlade i sina skolprojekt.^[33] En annan fråga är hur de förhöll sig till den etablerade manliga offentligheten; i vilken utsträckning de lånade erkända värden från befintliga strukturer och i vilken grad de kunde utnyttja privatskoleväsendets sidoordning till att skapa nya kriterier för uppskattning. I vilken utsträckning kan deras insatser som pedagogiska entreprenörer betraktas som ett gemensamt kvinnligt företag och i vilka avseenden måste de enskilda skolorna förstås som konkurrerande projekt? Kan vi med utgångspunkt från dessa tre säga något om de mer allmänna premisserna för stiftarinnegenerationen; varför uppstod den, varför tog den slut?

De första kvinnliga läroverkslärarna

Från och med 1875 fick kvinnor rätt att genomgå s.k. provår (ett års lärarutbildning vid statligt högre läroverk). Den utbildningen var förutsättningen för att få söka och inneha ordinarie tjänst vid statligt läroverk. Hälften av de kvinnor som avlade akademisk examen fram till 1914 gjorde det för att bli läroverkslärare.^[34] Detta trots att det inte var möjligt att få den typ av tjänst man utbildat sig för.

I *Kerstin Skog-Östlin*s delundersökning skall kvinnor med formell utbildning till läroverkslärare och deras agerande fokuseras.^[35] För att belysa projektets första huvudfråga kommer

deras levnadsbanor och yrkeskarriärer att studeras. Hur såg deras väg ut fram till universitetsstudierna? Vilket socialt kapital hade de byggt upp och hur? Alla studerade i Uppsala vid ungefär samma tidpunkt, utom Ellen Fries och Betty Pettersson som redan hade avslutat sina studier när de andra kom. Redan under sina studier torde de ha stött på varandra. På vilket sätt och i vilka sammanhang använde de sig av sitt nätverk?

Flera av dessa kvinnor finns bland undertecknarna av en skrivelse till Konungen 1903, där man bl. a. kräver att kvinnor skall få samma möjlighet som männen till ordinarie tjänst vid de statliga läroverken – ett exempel på att kvinnor agerade tillsammans med andra kvinnor för att driva fram en förändring. Samtidigt framträder en annan bild. På den arbetsmarknad inom skolvärlden som stod till deras förfogande fanns en grupp kvinnor utbildade vid högre lärarinneseminarium. De kvinnliga akademikerna skulle alltså konkurrera med dessa seminarieutbildade kvinnor. Längre fram på 1900-talet fick de också männens stöd för att driva frågan att akademiska studier skall vara krav för tjänst som läroverkslärare oavsett kön. Således: i vissa sammanhang samarbetade de kvinnliga läroverkslärarna med andra kvinnor, i andra sammanhang motarbetade de dem. Delundersökningen belyser därmed projektets andra huvudfråga, nämligen hur kvinnor agerar i relation till andra kvinnor.

De kvinnliga läroverkslärarna försöker ta sig in i en institution som både formats och domineras av män. Kvinnorna – även de akademiskt utbildade – kunde uppfattas som ett hot när det gällde både arbetstillfällen och det pedagogiska innehållet i läroverket, en skola som skulle fostra pojkar till män. Omfattade de kvinnor som trots allt fick möjlighet att arbeta som någon form av läroverkslärare pedagogiska idéer av annat slag än de som dominerade i läroverken? En preliminär studie av pedagogiska texter skrivna av Astrid Cleve von Euler tyder på att hon som kvinnlig akademiker hade en annan inställning till sitt ämne kemi, än det som betraktades som det givna.^[36] Betyder det här att kvinnorna förde med sig ett nytt sätt att tänka om innehåll i och utformning av undervisningen? Hade det i så fall något genomslag eller anpassade sig kvinnorna till det av männen formade? Svaren på dessa frågor belyser projektets tredje huvudfråga.

*

Dessa tre delundersökningar ger underlag för att belysa universitetens betydelse för kvinnornas nätverk, liksom den roll det statliga Högre lärarinneseminarier i Stockholm spelade som mötesplats för intellektuella kvinnor. Vi får möjlighet till jämförelser av betingelser och strategier vad gäller relationen mellan individ och institution i olika kontext: inom flickskolan blev det möjligt för stiftarinnorna att skapa något nytt, inom seminariet handlade det kanske främst om allianser och kompromisser inom ramen för en manligt dominerad institution medan det inom läroverket snarast var fråga om konfrontation och kanske anpassning. Vi bidrar härigenom till svaren på projektets tredje huvudfråga, hur kvinnornas nätverk tjänar som bas för utspel i den offentliga debatten.

Dessa kvinnor var aktiva som läroboksförfattare, publicister, forskare eller statliga kommittéledamöter i en brytningstid då skola och pedagogik utgjorde ett viktigt tema i en diskuterande offentlighet. Barnet och dess själ tog plats i läroplanstexter och offentlig debatt. Flera av de berörda kvinnorna tog spjörn mot dåtidens formalistiska pedagogik i sina försök att formulera något nytt. Andra försvarade det gamla. Frågan om seminarieutbildning kontra universitetsutbildning blev föremål för strider. Genom våra analyser prövar vi hypotesen att den pedagogiska offentligheten under början av perioden var lösligt sammanfogad men vid slutet av perioden uppvisar fältliknande tendenser.

Den socialpolitisk/filantropiska offentligheten

Många kvinnor engagerade sig från tidigt 1800-tal och framöver livfullt i den välgörenhet och filantropi som den växande staden gav grogrund till, inledningsvis ideellt men senare även yrkesmässigt.^[37]

Olika former för filantropisk verksamhet utvecklades. För det första en välgörenhet som riktades från överklassen till de sämre lottade, dvs. uppifrån och ner.^[38] För det andra, något senare, en jämställd hjälp, t.ex. *pauvres honteux*, där bidragen gavs inom samma skikt. Den tredje modellen utgörs av den offentligt arrangerade fattigvården – ett kollektivt samhällligt ansvar för de enskilda individerna.

Kring 1880 inträder en ny era i filantropin. Den rika mängden av verksamheter kräver samordning. Nu grundades Föreningen för välgörenhetens ordnande, Fredrika-Bremerförbundet,^[39] Centralförbundet för socialt arbete (CSA). Nedan presenteras fyra delundersökningar som alla ryms inom denna offentlighet.

Vårdens föregångskvinnor

Kvinnors filantropiska praktik innebar såväl att välbärgade kvinnor kom in i de fattigas hem som att de mottog fattiga i sina egna. Hemtanken är central i tidens filantropi, både för att motivera kvinnor att delta i filantropiskt arbete och för dem som var föremål för hjälpen. De kvinnliga filantropiska sällskapen fungerade som komplement till fattigvården. Kvinnorna hade sedan länge gjort hembesök, de hade personliga kontakter med sina familjer och hade god insyn i familjernas problem. Med tiden professionaliserades filantropin så att yrkesverksamma diakonissor, sjuksköterskor och lärarinnor kunde verka både på samhällelig nivå och i hemmen. Därigenom utvidgades hemmen. Förutsättningar för detta engagemang måste sökas i de närmast föregående decennierna.

I n g r i d H e y m a n studerar framväxten av den institutionaliserade sjukvården, vilket innebär att intresset riktas dels mot filantropins professionalisering och den offentliga diskussionen i sjukvårdsfrågan, dels mot de ledande sjuksköterskorna i de nya institutioner, som växte fram under senare delen av 1800-talet.

I de filantropiska föreningarna finner vi motiv och en viktig inspirationskälla till de sjukvårdsutbildningar och institutioner, som byggs upp från 1850-talet och framåt. Ersta diakonissanstalt som startade 1851 har direkta förbindelser såväl med väckelserörelsen som med filantropin.

Sjukvårdsfrågan debatterades bland annat i *Tidskrift för hemmet*^[40], som därför är en väsentlig källa för undersökningen. Redaktörerna verkade för att rekrytera den kvinna som skulle bli Föreningens för sjuka och sårade i fält första föreståndarinna, Emmy Rappe. Året var 1867. Här blandades filantropiska motiv med militärens – och militärläkarnas – krav på utbildade sjuksköterskor vid krigsfronten.

Kvinnor som initierade de nya utbildnings- och sjukvårdsinstitutionerna var exempelvis Marie Cederschiöld, Alfild Ehrenborg, Anna Lindhagen. Därtill engagerade sig den allra främsta representanten för överheten, Drottning Sophia, i filantropiskt arbete och bidrog personligen, både intressemässigt och pekuniärt, till att etablera Drottningens sjuksköterskeskola, sedermera Sophiahemmet 1884/89.

Entreprenörskap inom vården

Under 1800-talets senare hälft och under 1900-talets inledning startade sjuksköterskor privata sjukhem, vårdanstalter för förståndshandikappade, konvalescenthem och drev sjuksköterskebyråer i egen regi eller var föreståndare för byråer i någon förenings regi. Sjukhem och sjuksköterskebyråer förekom över hela landet, men var ofta koncentrerade till de större städerna. I Stockholm fanns flera sjuksköterskebyråer än någon annanstans i Sverige. I studien av sjuksköterskor som träder in i offentlighet genom olika former av entreprenörskap skall intresset riktas mot förhållanden som leder till att de kan genomföra sina projekt. Av lika stort intresse är det att finna orsaker till att projekt inte kunde genomföras eller avslutades. Dessa förhållanden kommer att analyseras av J a n - U l f

A n d e r s s o n.

Agda Meyerson, en av de sjuksköterskor som i början av seklet fanns med i den ledande gruppen av sjuksköterskor i Stockholm, startade och drev Syster Agdas Sjukhem. Meyerson hade ett omfattande socialt kontaktnät, som grundlades under hennes uppväxt i en familj från Stockholm övre sociala skikt och fortsatte att utvecklas med olika förtroendeuppdrag i Svensk Sjuksköterskeförening.^[41] I den ledande kretsen av sjuksköterskor under början av 1900-talet fanns också Sally Peterson. Hon var en av initiativtagarna till och ekonomiska bidragsgivarna till Svensk Sjukskötersketidning och blev 1902 föreståndare för Fredrika-Bremerförbundets sjuksköterskebyrå i Stockholm.^[42]

Skolbarns hälsa

Senare delen av 1800-talet kännetecknas bland mycket annat av naturvetenskapens landvinningar. Både medicin och psykologi påverkade folkskolan och dess aktörer. Hygien blir under perioden ett tema, som griper in i livet i folkskolorna. Det är rimligt att se Stockholms folkskolor som en plats där ny mark bröts och nya diskurser för undervisning och skolbarns hälsa skapades. I det övergripande arbetet deltog framför allt män. Det finns dock exempel på kvinnor som tog plats i dessa offentliga församlingar och upprätthöll ledande positioner inom sina yrken. *L e n a H a m m a r b e r g* analyserar frågor kring vad som möjliggjorde detta och vilka former deras agerande tog. En av dessa kvinnor är Karolina Widerström, som förutom att hon uppbar flera förtroendeuppdrag också själv undervisade flickorna i de högre klasserna i sexualhygien.^[43]

En annan banbrytande och på många sätt kontroversiell kvinna var Elin Falk, som kom att bana väg för en förnyelse av den kvinnliga skolgymnastiken, i opposition mot den traditionella lingska. Karolina Widerström hade troligen genom sin läkarexamen ett stort symboliskt och kulturellt kapital. Elin Falk torde däremot ha haft en svårare position. Hon var utbildad vid Arvedsonska gymnastikinstitutet och inte vid det prestigefyllda Kungliga Gymnastiska Centralinstitutet. Dessa två kvinnor finns i fokus i den delundersökning som gäller engagemanget för barns hälsa.^[44]

Det textila området

Mellan den filantropiska offentligheten och den textila finns många anknytningspunkter: genom Stockholms arbetsstugors verksamhet skulle de fattiga i den växande staden fostras. Genom den kunskap de inhämtar där skall till och med barnen verka som föredömen för sina föräldrar. Flickorna skall förberedas för ett liv som husmödrar såväl i arbetsstugan som i skolans textilslöjd. När det gällde att nå hemmen via barnen krävdes handfasta insatser varför arbetsstugan och folkskoleslöjden inriktades på att den konkreta praktiska utbildningen skulle påverka hemmens standard.

Inom projektet kommer *E v a T r o t z i g* att ägna sig åt det textila området. Det textila rymmer i sig ett spänningsfält som sträcker sig från den enkla märkning med rött som folkskoleflickan gör i prydliga korsstygn på sitt förkläde^[45] till den diskreta etikett som för hand sys fast på insidan av ett exklusivt haute couture-plagg. Trots detta estetiska och sociala avstånd finns förbindelselänkar inom området. Kvinnor som blir aktuella i denna del av offentligheten är bland andra Gerda Meyerson – Agda Meyersons tvillingsyster –, Anna Hierta Retzius och systrarna Hulda och Augusta Lundin.^[46] När den textila världen förs in i projektet kommer en materiell sida i belysning. Kläder och ting tillverkades i hemmen och skolorna, tekniker lärdes ut, kläder beställdes, masstillverkning av textilier skedde under varierande förhållanden.

Vi kommer att analysera hur kollektivbiografins kvinnor uppträder i bevarat bildmaterial: de kläder en kvinna väljer att bära talar om för omvärlden vem hon är och vem hon önskar vara. Kläderna är bärare av sociala utsagor, de kan signalera traditonsbevarande, frigörelse eller radikalitet. Den socialpolitisk/filantropiska offentligheten genomsyras av reformanda. I viljan att förbättra ingår en önskan att vetenskapliggöra, ge förklaringar, göra mer antiseptiskt och därigenom minska smitta och förfall. Ett exempel på reformiver är den s.k. reformdräkten som presenterades som en dräkt för alla slags

kvinnor.[47] Idén var att kroppen skulle ha rätt att vara sådan den var skapad; modedräkten var opraktisk och därmed onyttig för kroppen, instängd och tung. Genom CSAs försorg utredde Gerda Meyerson hemarbetet, som till största delen var sömnadsindustri förlagd till hemmen. Utredningens syfte var att göra hemarbetet synligt och öppet för offentlig inspektion. Framställningen gavs formen av en vetenskapsliknande rapport.[48] Det praktiska arbetet var ett led i filantropin. Gemensamt arbete – där arbetet i sig hade betydelse och inte bara det som producerades – i filantropins tjänst kan vi även skönja i de syjuntor som med socialt syfte träffades och tillverkade plagg för utdelning eller försäljning. Formella och informella sammanslutningar kommer att analyseras, liksom samtalscirklar, till exempel Ellen Keys Tolfter, som samlade kvinnor från olika sociala skikt. I filantropin kan finnas en omstörtande, socialt förändrande moral.

*

Augusta Lundins Modehus, sjukvårdens elevhem och diakonissornas moderhus var offentliga institutioner, men de tycks ha präglats av tankar om det goda hemmet. Vilken betydelse har kvinnors förutsättningar haft för deras olika sätt forma dessa hemlika miljöer? Hur var det möjligt för drottningen, adelskvinnor, skraddardöttrar och kvinnor med agrart ursprung att förenas i strävan att skapa riktiga hem med god moral och en bättre tillvaro för de sämst lottade?

Två skraddardöttrar, systrarna Lundin från landsorten, hamnade i Stockholm och gjorde på olika sätt bruk av det rum av möjligheter som erbjöds och intog därvid vitt skilda positioner inom det textila området. Tvillingsystrarna Meyerson intog likaså olika positioner i det filantropiska vårdområdet – den enas verksamhet vette mer åt socialpolitik, den andras åt sjukvård. Hur kan detta tolkas?

Genom bildandet av de ovan nämnda hemlika institutionerna, genom jämlika samtalscirklar, syjuntor etc., och genom den påverkan av arbetarhemmen som skolslöjd och arbetsstuga strävade efter tycks ansträngningar ha gjorts för att minska sociala klyftor i samhället. På vilket vis bidrog de utbildningsinstitutioner som kvinnor inom denna del av offentligheten skapade – ofta med manligt bistånd eller initiativ – till att föra tillgångar och traditioner vidare till nya generationer? Vilket var dessa kvinnliga mötesplatsers bidrag till framväxten av en modern offentlighet?

Den kulturella offentligheten

Många av de samtal som förs inom den pedagogiska och den socialpolitisk/filantropiska offentligheten kan ses som inslag i en kulturell offentlighet. Särskilt under 1880-talet är det svårt att dra en gräns mellan den allmänna idédebatten, där nya idéer om människan och samhället förs fram och möter gensvar på ett sätt som saknar motsvarighet tidigare, och en snävare definierad kulturell eller litterär offentlighet. Sophie Adlersparre och Ellen Key är exempel på stockholmskvinnor som personifierar kulturen i denna dubbla bemärkelse. De framstår dessutom som mycket viktiga knutpunkter i kvinnliga nätverk som spänner över många områden.

Vi kommer inom projektet också att specialstudera två områden inom den kulturella offentligheten i snävare bemärkelse. Det ena är litteraturkritikens framväxt som ett intellektuellt fält och de kvinnliga publicisternas plats inom detta, och det andra är musiklivet.

Kvinnliga publicister och framväxten av ett intellektuellt fält

1880-talet innebar ett genombrott för kvinnorna som skönlitterära författare. En avgränsning av en delundersökning inom den litterära offentligheten som den ovan ger både en belysning av ett tidigare relativt utforskat område, en givande skärningspunkt i förhållande till projektets båda andra foci och en hanterlig uppgift. Den som ansvarar för detta område är **B o e l E n g l u n d**.

Verksamheten inom en pedagogisk eller en socialpolitisk/filantropisk offentlighet kan vidare ses som en

förlängning av kvinnors arbete i en privat sfär av vård, undervisning och tjänande. Kvinnornas inbrytning i en litterär-publicistisk offentlighet innebar att de gav sig in på domäner som tidigare varit förbehållna männen, troligen också att de i högre grad måste möta dem ”på lika villkor”. Det förefaller fruktbart att granska likheter och skillnader mellan kvinnornas villkor, vägar och utvägar inom de tre områdena.

Dagspressens och läsekretsens tillväxt, tidskriftsfloran och den nya litteraturens karaktär gav vid periodens början förutsättningar för en vidgad diskussion av litterära frågor. Bara en enda kvinna lyckades nå en framträdande position som litteraturkritiker under perioden, Klara Johanson, verksam i Stockholms Dagblad 1899-1912.^[49] Hon har beskrivits som en kritikernas kritiker snarare än den läsande publikens, ironisk, undanglidande och skarpsinnig. I översiktsverket *Den svenska litteraturen* (1989) kallas hon en ”utanförstående ... med maktlöshetens klarsyn”.^[50] Hon var dock inte ensam. Före, runt omkring och efter henne fanns i Stockholm ett antal kvinnliga publicister; författare, journalister och kulturdebattörer som anmälde och bedömde litteratur i tidskrifter och tidningar.^[51] Men kvinnorna var naturligtvis i minoritet, litteraturkritiken var till en överväldigande del männens värld. Frågor som delundersökningen skall besvara är vilken struktur den världen hade och vad som kännetecknade kvinnornas banor, villkor och insatser. Vad lyfte kvinnorna fram, och på vilket vis skilde sig deras blick på litteraturen från männens? Det är möjligt att det först och främst var fråga om en samling kring kvinno- och allmänna kulturfrågor samt litteratur för barn; en inriktning som från början också Klara Johanson hamnade eller placerades i. Tonvikten kommer att ligga på en analys av kvinnornas plats och insatser, men i det här fallet vill vi kartlägga det framväxande fältet även med avseende på männen.^[52]

Klart är att både kvinnorna och männen ingick i tätt knutna nät av vänskaps- och släktskapsförbindelser mellan intellektuella.^[53] Flera av kvinnorna hade, till skillnad från Klara Johanson som hade en akademisk examen från Uppsala bakom sig, gått vägen via Högre lärarinneseminariet.

Musikundervisning och den musikkulturella offentligheten

Det andra område inom den kulturella offentligheten som kommer att specialstuderas är musiklivet. För det ansvarar J o n a s G u s t a f s s o n, som kommer att studera den musikpedagogiska arenan och kvinnors karriärvägar. Den borgerligt dominerade kulturella offentligheten kom att lämna stora bidrag till det framväxande offentliga musiklivet och till den framväxande musikundervisningen.^[54] Pianot blev näranog självskrivet i borgerliga hem. Ofta hänvisades eleverna till privata lärare, men på 1880-talet bildades fyra fristående musikinstitut i Stockholm, huvudsakligen inriktade på pianoundervisning. Dessutom förekom flera andra skolor som hade andra inriktningar.^[55] Flera av dessa institut grundades och drevs av kvinnor, såsom pianisten Sigrid Carlheim-Gyllenskiöld, vars skola bar hennes namn, och Södermalms musikinstitut, grundat av Ellen Fyrwald. Vad karaktäriserade dessa kvinnor och de verksamheter och institutioner som de etablerade inom musikundervisningen? Även kvinnor som verkade inom det allmänna skolväsendet kommer att studeras.^[56]

Mycket grovt räknat var länge hälften av eleverna vid Kungliga Musikaliska Akademiens konservatorium kvinnor. Men arbetsmarkaden var inte öppen för alla. Vilka alternativa karriärvägar kunde kvinnor skaffa sig? Med denna fråga som utgångspunkt kommer ett antal musikaliska och musikpedagogiska kvinnliga karriärer att studeras.

*

Genom en fördjupning i enlighet med riktlinjerna i den först nämnda delundersökningen blir projektets tredje centrala fråga, den om kvinnornas relation till mansdominerade sociala sammanhang, väl belyst inom ett avgränsat område. Undersökningen bör också kunna ge en god belysning av skillnaderna kvinnor emellan och spelet mellan samarbete och konkurrens vid formandet av offentligheten. Dessutom ger den projektet möjlighet att kontrastera förhållandena för kvinnor inom ett område av offentligheten som från början har fältlika tendenser med andra. Undersökningen av musiklivet ansluter till projektets

första och tredje frågor, dvs vilka symboliska tillgångar dessa kvinnor hade och vad som möjliggjorde inträdet i den kulturella offentligheten, och på vilket sätt dessa kvinnors nätverk stärkte och vidgade möjligheterna för deltagande i skilda sammanhang inom kulturlivet.

Stockholm som mötesplats

Under 1800-talets senare hälft blev Stockholm även mötesplats för ett stort antal kvinnor och män som lystrade till uppmaningen att närvara vid möten som anordnades dels för olika yrkesgrupper, allmänna svenska lärar-, läkar-, barnmorske- eller flickskolemöten, dels kring särskilda frågor såsom möten om nykterhet, kvinnlig rösträtt och sedlighet. Detta är en företeelse med motsvarighet i de internationella kongresser och utställningar som började hållas under samma tid.^[57] Med det framväxande industrisamhällets nya färdmedel kunde människor från olika delar av ett land eller från olika länder träffas och samtala. Kvinnor och män från hela Sverige ur olika yrkes- eller intressegrupper samlades i huvudstadens stora byggnader för att diskutera sina gemensamma angelägenheter och därmed skapa en yrkesidentitet, eller för att väcka uppmärksamhet för en fråga.^[58] Runt mötena växte en rik symbolvärld fram med standar och sånger som skapade en känsla av identitet och samhörighet. Representanter för kungahuset engagerades som mötenas höga beskyddare. De stora mötena med sina hundratals deltagare fungerade också som en marknad, omgiven av stora utställningar där den godaste osten eller de senaste pedagogiska hjälpmedlen exponerades.

Denna mötesverksamhet är ett outforskat område, som dock har avsatt stora mängder källmaterial, främst i form av tryckta mötesberättelser och Stockholmspressens bevakning. I en studie av Lovisa af Petersens riktas intresset mot yrkes- och intressegruppers mötesverksamhet som en plats för en framväxande offentlighet, särskilt med avseende på kvinnornas inträde. Undersökningen av Stockholm som mötesplats kan också ge bidrag till de centrala frågor som formulerats i projektet kring kvinnliga nätverk och rådande könsstrukturer. I detta sammanhang är främst kvinnornas nätverksskapande intressant som ett led i inträdet i olika offentligheter, men även allianser och konflikter med de manliga aktörerna och mellan kvinnor kommer att beaktas.

I och med att olika gruppers möten såsom folkskollärarnas, flickskollärarnas, sjuksköterskornas, nykterhetsrörelsens och rösträttsaktivisternas kan studeras, bidrar denna studie med ett övergripande perspektiv som ger möjlighet att jämföra de olika offentligheter som fokuseras i projektet. Därmed kan likheter och skillnader mellan olika kvinnogrupper med olika bakgrund studeras. Hur fungerade t.ex. de möten där endast kvinnor möttes (t.ex. möten för den kvinnliga rösträtten) och vilken betydelse hade de för inträdet i offentligheten? Olika kvinnogrupperns möjligheter kan också jämföras utifrån de olika sammanhang de verkade i, t.ex. kvinnorna på flickskollärarmötena där kvinnorna var i klar majoritet, och läkarmötena där förhållandet var det motsatta. Projektets frågor om relationen mellan aktörer och könsstrukturer är också relevant för studien. Samhällets rådande könsordning är en struktur som reglerar och formar hur kvinnliga och manliga aktörer uppträder på en offentlig mötesplats som de allmänna svenska mötena. Genom sitt deltagande i mötets offentliga samtal kan aktörerna dock vara med och forma offentligheten och förändra maktpositioner mellan deltagarna.^[59]

7. UPPLÄGGNING, TIDSPLAN OCH KÄLLÄGET

Projektet är en gemensam studie men med tyngdpunkter och ansvar för vissa delundersökningar fördelade bland deltagarna. Det finns goda förutsättningar att genomföra arbetet med ovanligt nära samarbete mellan forskarna. Vi har redan under lång tid haft regelbundna seminarier kring projektidén, och de flesta av oss har tidigare arbetat tillsammans i olika konstellationer. Vi har en gemensam begreppsapparat att utgå från, som samtidigt tillåter var och en att utmana den och att komplettera med andra angreppssätt.

År 2000 påbörjas arbetet med den personhistoriska databasen. Vi kommer gemensamt att gå igenom källmaterial från de sammanslutningar^[60] och tidskrifter^[61] där vi vet att många av våra kvinnor var

verksamma. Det innebär att vi redan inledningsvis överskrider delområdenas personurval och tillsammans eftersträvar en så långt som möjligt systematisk genomsökning av material om samtliga kvinnor som kan vara av relevans för projektet. År 2001 ägnas i huvudsak åt delundersökningar samt till komplettering av uppgifter till den personhistoriska databasen. En arbetsrapport från varje delundersökning färdigställs. År 2002 avslutas delundersökningarna parallellt med att projektets huvudfrågor bearbetas och erfarenheterna från metodutvecklingen knyts ihop. En samlad framställning i bokform förbereds för utgivning under år 2003. Vidare skall den personhistoriska databasen färdigställas och göras tillgänglig på Internet.

Vi har under hand fått en ganska god överblick över källäget. För några av de utvalda kvinnorna finns omfångsrika personarkiv med brev, reseberättelser, klippssamlingar etc bevarade (t.ex. Anna Sandström, Anna Ahlström, Klara Johanson); i något fall finns släktarkiv (Hedwig Sidner). Andra har vi fått söka i arkiv som upprättats i samband med de verksamheter där de varit inblandade: skol- och seminariearkiv (Högre lärarinneseminarier, Folkskoleseminariet, de allmänna läroverken, de enskilda skolorna), myndighetsarkiv (många har i egenskap av verksamhetsansvariga haft åtskillig korrespondens med Läroverksöverstyrelsen, Medicinalstyrelsen, olika statliga kommittéer etc), föreningsarkiv (Akademiskt bildade kvinnors förening, Sällskapet Nya Idun, Fredrika Bremerförbundet, lokala sjukhusarkiv etc).

Många av studiens centrala kvinnor har publicerat sig på olika sätt. Här har vi funnit ett rikt material av tidskriftsartiklar och recensioner (t.ex. i Tidskrift för hemmet, Verdandi och Dagny/Hertha), inlägg i yrkeskårernas tidskrifter (t.ex. Tidning för Sveriges läroverk, Svensk Läraretidning, Lärarinneförbundet, Svensk sjukskötersketidning), debattartiklar i dagspress (till stora delar tillgängliga genom klippssamlingar i personarkiven). Ett uppseendeväckande stort antal av kvinnorna har också skrivit läroböcker, några har gjort översättningar. Också material av annat slag kommer att analyseras; sålunda finns t.ex. från Augusta Lundin ett stort antal aftontoaletter bevarade. Därtill kommer vi att i möjligaste mån utnyttja de materiella miljöerna (byggnader, inredningar etc) i deras egenskap av källor.

8. FORSKNINGSPERSONER OCH RESULTATSPRIDNING

Projektets ambition är att år 2003 ge ut en tryckt volym som har förutsättningar att nå en bred läsekrets. Projektets delundersökningar skall dessutom resultera i konferensbidrag och sedvanlig publicering i uppsatsform eller monografier. Ett symposium för att presentera projektets resultat skall arrangeras år 2002. Genom att flera av projektdeltagarna är engagerade i lärarutbildning kommer projektets resultat att kunna tillföras sådana utbildningar, dels direkt i samband med undervisning och handledning, dels indirekt i anslutning till inhemska och internationella konferenser. Vidare kommer andra deltagare att förmedla resultat till vårdstuderande, sjuksköterskor i vidareutbildning samt sammanslutningar som Medicinhistoriska föreningen. Åter andra deltagare kommer att förmedla resultat i sammanhang där musikhistoria, musikpedagogik, litteraturkritik etc diskuteras.

Den personhistoriska databasen kommer när projektet är avslutat att göras tillgänglig för forskare och andra intresserade. Databasen kan också utgöra ett underlag för ett biografiskt lexikon över svenska kvinnor.

9. MEDVERKANDE FORSKARE, HANDLEDARE OCH DOKTORANDER

Samtliga projektmedarbetare har avlagt eller skall avlägga doktorexamen i pedagogik eller historia. Pedagogerna har bedrivit forskning i gränslandet till sociologi, historievetenskap, litteraturvetenskap, musikvetenskap, vårdvetenskap, datalogi etc. Medarbetarna representerar olika lärosäten: Uppsala universitet, Stockholms universitet, Örebro universitet, Lärarhögskolan i Stockholm, Statens psykologisk-pedagogiska bibliotek, Sophiahemmets Sjuksköterskehögskola, Tekniska Högskolan. Projektet skall förläggas till Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, ILU, Uppsala universitet.

Donald Broady, FD, professor i pedagogik vid Uppsala universitet. Projektledare inom ramen för sin tjänst. Ledare för Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (se URL <http://www.skeptron.uu.se/broady/sec/>). På deltid forskare vid Institutionen för numerisk analys och datalogi, KTH, arbetar där med digital litteratur (se URL <http://www.nada.kth.se/~broady/diglit/>). Kan i det föreslagna projektet utnyttja erfarenheter av både kultursociologisk forskning och IT-systemutveckling (det sistnämnda av vikt för skapandet av den personhistoriska databasen). Handleder doktoranderna Jan-Ulf Andersson, Lena Hammarberg och Jonas Gustafsson.

Boel Englund, FD 1997. Innehar sedan oktober 1998 ett 1,5-årigt post doc-stipendium från HSFR (ett s.k. rörlighetsstipendium, förlagt till Uppsala universitet). Forskning om text, litteratur och kulturreproduktion. Skall inom projektet främst studera kvinnliga publicister.

Ingrid Heyman, FD 1995, forskarassistent och studierektor vid pedagogiska institutionen, Uppsala universitet. Forskning om sjuksköterskeåkrens historia, omvårdnadsforskningens framväxt, gymnasieskolans och högskolans förändringar, arbetslivets pedagogik m.m. Skall främst studera vårdpionjärer samt kvinnor med sjuksköterskeutbildning som gör sig bemärkta inom andra områden.

Agneta Linné, FD i pedagogik 1996, lic. i sociologi, universitetslektor i sociologi vid Lärarhögskolan i Stockholm. Innehar forskarassistenttjänst sedan augusti 1998. Även utbildningsledare därstädes med ansvar för bl.a. forskningsanknytning och forskningsinformation. Forskning om lärarutbildningens historia. Skall främst studera seminarielärarinnor.

Kerstin Skog-Östlin, FD 1984, lektor vid pedagogiska institutionen, Örebro universitet. Forskning om lärarutbildningshistoria. Arbetar för närvarande med en studie av lärares professionaliseringsprojekt i ett historiskt perspektiv. Skall främst studera kvinnor med läroverkslärarutbildning.

Eva Trotzig, FD 1997, bibliotekarie. Chef för Statens psykologisk-pedagogiska bibliotek. Forskning om kvinnlig slöjd. Skall främst studera det textila området

Annika Ullman, FD 1997, universitetslektor vid institutionen för pedagogik, Lärarhögskolan i Stockholm. Innehar sedan oktober 1998 Anna Ahlströms och Ellen Terserus tvååriga stipendium för disputerad kvinna. Forskning om rektorer, överlärare och flickskoleföreståndarinnor. Skall främst studera kvinnor som grundar skolor.

Christina Florin, FD 1987, professor i kvinnohistoria vid Historiska institutionen, Stockholms universitet. Har bl.a. forskat om läraryrkets feminisering och professionalisering, och läroverkspojars maskulinitetskultur. Arbetar för närvarande i ett projekt om den kvinnliga rösträtten. Medverkar i projektet i egenskap av handledare till Lovisa af Petersens.

Fyra *doktorander* medverkar.

Lovisa af Petersens, doktorand i historia, Historiska institutionen, Stockholms universitet. Avhandlingsarbete om de nationella och internationella mötenas betydelse som arena för kvinnors utträde i det offentliga. Förväntas disputeras år 2004.

Jan-Ulf Andersson, tjänst vid Sophiahemmets Sjuksköterskehögskola, doktorand i pedagogik vid LHS. Avhandlingsarbete om de pionjärer som i början av seklet organiserade den svenska sjuksköterskeåren. Förväntas disputeras år 2002.

Lena Hammarberg, tjänst vid Skolverket, doktorand i pedagogik vid LHS. Avhandlingsarbete om hygienpolitik och skolhälsovård under tidigt 1900-tal, då bl.a. de första kvinnliga läkarna spelade en viktig roll. Förväntas disputeras år 2002.

Jonas Gustafsson, doktorand i pedagogik vid Uppsala universitet. Avhandlingsarbete om musikpedagogikens framväxt i Sverige under 1900-talet och dess kvinnliga pionjärer. Förväntas disputeras år 2000 och därefter delta i form av post-doc-tjänst.

10. SAMVERKAN MED ANDRA FORSKNINGSMILJÖER

Förutom de inledningsvis nämnda kontakterna med de forskningsmiljöer som leds av Eva Österberg och Ulla Wikander har vi nära samverkan med

- åtskilliga franska forskare vid CSEC (Centre de sociologie de l'éducation et de la culture), École des Hautes Études en Sciences Sociales, och CSE (Centre de sociologie européenne), Collège de France, som studerar sociala fält i Bourdieus mening, samt urbansociologer vid CSU (Cultures et Sociétés Urbaines), Institut de recherche sur les sociétés contemporaines. Vidare leder Monique de Saint Martin (École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris) och Donald Broady ett internationellt forskarnätverk *Formation des élites et internationalisation de la culture* med medlemmar i 21 länder vars inriktning ansluter till det här föreslagna projektet.[\[62\]](#)
- danska forskare som studerar borgerliga kvinnor under perioden (Bente Rosenbeck, Minna Kragelund, Tinne Vammen m.fl.)[\[63\]](#)
- en grupp under ledning av professor Staf Callewaert vid Institut for filosofi, pædagogik og retorik, Köpenhamns universitet, som studerar framväxten av institutioner inom vårdområdet
- deltagarna i det nordiska nätverket "Forskning om fält" som leds av Donald Broady; se en samlad presentation i den nyss utgivna antologin *Kulturens fält*, Daidalos, Göteborg 1998

Bland forskare som förklarat sig beredda att fungera som diskussionspartners i samband med projektarbetet är docent Birgitta Holm (som tidigare samordnat studier av kottier och kön och f.n. planerar ett projekt "Eros och Den nya kvinnan" som berör samma period som det här föreslagna projektet); docent Ulla Johansson, Umeå; professor Inga Elgqvist-Saltzman, Kalmar; professor Per-Johan Ödman; tf professor Eva Öhrström.

/---/

Appendix 1.

Den prosopografiska metoden, definition och förslag till läsning

Texten nedan är inledningen till Gisèle Sapiro, *Collective biographies and the theory of "literary field": on the contribution of prosopography to the sociology of literature. Methodological proposals for a sociology of literary institutions. Two conferences held at the Stockholm Institute of Education September 18–19, 1995*, Skeptron Occasional Papers 9, March 1996.

Prosopography. Definition and suggested readings

Donald Broady

This issue presents two papers based on Gisèle Sapiro's talks during three seminars in Stockholm in September 1995. They are written in English by Gisèle Sapiro in September 1995 and checked and copy-edited by Boel Englund and Lena Östensson.

Gisèle Sapiro, specialist in sociology of literature, is newly appointed CNRS research fellow at Centre de sociologie de l'éducation et de la culture, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris. Her doctoral thesis on the French literary field during and after the German occupation was written under the supervision of Pierre Bourdieu and presented in December 1994.[\[64\]](#) It is an eminent application of the prosopographic method inspired by Bourdieu's works.

A prosopography is a kind of collective biography. I propose the following definition: 1) prosopography is the study of individuals belonging to the same field; 2) it is based on a comprehensive collection of data (maybe hundreds of variables) on these individuals, e.g., their social origin, educational background, trajectories, their positions in the social space and in the field, their standpoints in matters crucial to the field, and their resources in different respects—especially their holdings of symbolic capital specific to the field; 3) the same set of data should as far as possible be collected for each and every individual; 4) the main object of study is not the individuals per se but rather the history and structure of the field itself.

These four basic traits characterise the prosopographic studies undertaken by Bourdieu and his followers. Whether the data are treated by means of sophisticated multivariate quantitative techniques (often correspondence analysis) or in a more qualitative mode is of minor importance, since the choice of techniques is depending on the availability and quality of data. In historical research it is in most cases difficult to establish exhaustive data sets, since you might miss information on educational background for one individual, father's profession for another, etc. In other cases, as in survey research, the questionnaires or information retrieval tools might be standardised in order to allow for multivariate data analysis.

Bourdieu's study on the Parisian academic field^[65] is a famous example of prosopography, as well as his work together with Monique de Saint-Martin on the French top managers.^[66] In both cases correspondence analysis was used. Less well known outside narrow circles of specialists is the sociologist Victor Karady's pioneering work in collecting data on, i.a., late 19th and early 20th century French scholars, especially in social sciences.^[67] Besides using the material in various seminal articles Karady has for many years generously put his filing cabinets to the disposal of many French and foreign researchers interested in French university and intellectual history. Another master in the prosopographic genre is the historian Christophe Charle^[68], who has under-taken extensive analyses of late 19th and early 20th century intellectual, academic and political élites in France. An important contribution to the prosopography of French literature—and a point of comparison for Gisèle Sapiro who studied a later period—was Rémi Ponton's 3e cycle thesis based on information on more than 600 French authors from the second half of the 19th century.^[69] Neither Karady, Charle or Ponton (or Gisèle Sapiro, so far) have used advanced multi-variate quantitative techniques (with the exception of some unpublished attempts by Ponton).

Gisèle Sapiro's thesis is, thus, a late offspring of this small but vivid French tradition. She collected extensive information on 140 French authors from the 1940s and early 1950s. For each and everyone of them she tried to obtain information on social origin, secondary and higher education, date of first publication, political and aesthetic standpoints, etc., in all 128 variables, though of course not complete for all individuals. It took in all four years to extract these data from a wide array of sources. Prosopographic research based on historical sources is a cumbersome and time-consuming task, which no doubt partly explains that full-fledged studies are relatively rare.

The first accomplished Scandinavian prosopographic study in this tradition was Ingrid Heyman's doctoral thesis on the emerging field of nursing science^[70], which happened to be presented in September 1995 and intensively discussed during the seminar series in which Gisèle Sapiro made her interventions.

Gisèle Sapiro's sojourn in Stockholm was arranged within the framework of a French-Swedish research co-operation program engaging on the one hand two centres at École des Hautes Études en Sciences Sociales (Centre de sociologie de l'éducation et de la culture; Centre de recherche historique) and on the other hand two milieus in Stockholm (the research group Sociology of education and culture, Stockholm Institute of education; Department of Economic history, Stockholm University). This long-term program that started in 1995 is financed by the Swedish governmental special founding of "co-operation with foreign élite universities", as well as by Maison des sciences de l'homme, Paris. The activities comprise exchange of researchers and post-graduate students, co-operation on courses and seminars within the doctorate education, workshops and conferences, publications, etc.^[71]

Stockholm, March 1996
Donald Broady

“Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över stockholmskvinnor 1880-1920“

Urval av de medverkande forskarnas skrifter

Av särskild relevans för det föreslagna projektet är följande skrifter. Doktorandernas skrifter har inte tagits med.

Broadly, Donald: “Högskolan och det kulturella kapitalet“, *Nordisk Pedagogik*, VII, nr 2 1987, pp. 87-101.

Broadly, Donald: *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus sociologi och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag, 2 uppl. 1991. [1 uppl. 1990] (645 s.)

Broadly, Donald: “Enligt konstens alla regler“, *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, Årg. XV, nr 1 1994, pp. 27-39.

Broadly, Donald (red.): *Kulturens fält*. Göteborg: Daidalos, 1998. (476 s.)

Broadly, Donald: “Inledning: En verktygslåda för studiet av fält“, pp. 11-26 i D. Broadly (red.), a.a., 1998.

Broadly, Donald: *När fältbegreppet inte räcker till. Några svårigheter i studiet av kvinnors nätverk*. Konferensen “Det vidgade rummet: kvinnors idéer, strategier, nätverk och nischer på väg ut i offentligheten ca 1880-1940“, Bjärsjölagårds slott, 10-12 maj 1999 (6 s.)

Broadly, Donald, Barbro Berg & Mikael Palme: “L’enseignement secondaire et l’enseignement supérieur en Suède face à l’internationalisation“, pp. 148-163 i Broadly, Donald, Monique de Saint Martin & Mikael Palme (éd.) a.a., 1995.

Broadly, Donald & Mikael Börjesson: *Transnational strategies in Swedish higher education*. HSFRs konferens “Europe Researched“, Prag 17–19 oktober 1997. (18 s.) Submitted to *Acta Sociologica*.

Broadly, Donald, Natalia Chmatko & Monique de Saint Martin (éd.): *Formation des élites et culture transnational. Colloque de Moscou 27–29 avril 1996*. Paris/Uppsala: CSEC, École des Hautes Études en Sciences Sociales/SEC, ILU, Université d’Uppsala, 1997. (385 s.)

Broadly, Donald, Ingrid Heyman & Mikael Palme : “Le capital culturel contesté ? Étude de quatre lycées de Stockholm“, pp. 175-211 i Broadly, Donald, Natalia Chmatko & Monique de Saint Martin (éd.), a.a., 1997.

Broadly, Donald & Mikael Palme: “Le champ des formations de l’enseignement supérieur en Suède – bilan de recherche“, pp. 1-19 i Monique de Saint Martin och Mihai D. Gheorghiu (éd.): *Les institutions de formation des cadres dirigeants. Étude comparée*. Paris: Maison des sciences de l’homme, Centre de sociologie européenne, Centre de sociologie de l’éducation et de la culture, novembre 1992.

Broadly, Donald & Mikael Palme: “Inträdet. Om litteraturkritik som intellektuellt fält“, i *Ord & Bild*, nr 4 1991, pp. 89-99 och nr 1 1992, pp. 113-126 [Omtryck i D. Broadly (red.), a.a., 1998, pp. 173-215]

Broadly, Donald, Monique de Saint Martin & Mikael Palme (éd.) *Les élites : formation, reconversion, internationalisation. Colloque de Stockholm, 24–26 septembre 1993*. Paris/Stockholm: CSEC, École des Hautes Études en Sciences Sociales/FUKS, Lärarhögskolan, 1995. (212 s.)

Englund, Boel: “Tecken, struktur - och skolkunskap?“, *SPOV - Studier av den pedagogiska väven* 10, Stockholm/Härnösand 1990, s. 15-32.

Englund, Boel: “Litteraturen i gymnasieskolan på 1920- och 1980-talet“. I: Malmgren, G. & Thavenius, J. (red.): *Svenskämnet i förvandling*. Studentlitteratur, Lund 1991, s. 199-215.

Englund, Boel: "De Dieu et la Patrie à toi, moi et le monde. Cent cinquante ans de livres de lecture et d'anthologies littéraires scolaires en Suède". I *Manuels scolaires, États et sociétés, XIXe-XXe siècles*, sous la direction d'Alain Choppin. Numéro spécial de la revue Histoire de l'Éducation (Paris), n° 58, mai 1993, s. 47-69.

Englund, Boel: "Litteratur och skolning", *Praxis*, nr 1, 1994, s. 48-56.

Englund, Boel: "Motsatsernas förening eller medmänsklighet? Väv och meningstilldelning i två lärobokstexter". I: Selander, S. & Englund, B. (red.): *Konsten att informera och övertyga. En antologi om pedagogik, text och retorik*. Stockholm, HLS förlag 1994, s. 131-162.

Englund, Boel (tills. m. Staffan Selander) red: *Konsten att informera och övertyga. En antologi om pedagogik, text och retorik*. HLS förlag, Stockholm 1994. (320 s)

Englund, Boel: *Debattartiklar som social handling. Kommunikativ eller strategisk handlingsorientering? Debatten om skolan 1949-1995*. Inst. för nordiska språk, Lunds universitet, Lund 1997. (Svensk sakprosa; 7) (64 s.).

Englund, Boel: "Educational texts as offers of a shared meaning. Historical changes - and some problematic aspects of modern educational texts". I: *Textbooks and educational media. Collected papers 1991-1995*. Ed. Staffan Selander. IARTEM - LHS - Mithögskolan - SPPB 1997, s. 139-144.

Englund, Boel: *Skolans tal om litteratur. Om gymnasieskolans litteraturstudium och dess plats i ett kulturellt åter-skapande, med utgångspunkt i en jämförelse av texter för litteraturundervisning i Sverige och Frankrike*. HLS förlag, Stockholm 1997. (Studies in Educational Sciences; 10) (354 s.) (Ak. avh.)

Englund, Boel: "Återskapande, mening, makt. En historisk jämförelse och några öppna frågor". Under utgivn. i proceedings från konferensen "Pedagogikhistorisk forskning", Lärarhögskolan i Stockholm, 10-12 sept 1998.

Englund, Boel: *Bourdieu om männens dominans. En presentation och diskussion*. Paper till NFPFs 27 kongress, Köpenhamn, 11-14 mars 1999.

Florin, Christina: *Kampen om katedern. Feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860-1906*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1987.

Florin, Christina & Ulla Johansson: "*Där de härliga lagarna groÖ*". *Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914*. Stockholm: Tiden, 1993.

Florin, Christina & Yvonne Hirdman (red): *Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*. Stockholm: Utbildningsradion, 1990.

Florin, Christina, Lena Sommestad & Ulla Wikander (red): *Kvinnor mot kvinnor. Om systerskapets svårigheter*. Stockholm: Norstedts, under utgivn. 1999.

Heyman, Ingrid: *Gånge hatt till ... Omvårdnadsforskningens framväxt i Sverige - sjuksköterskors avhandlingar 1974-1991*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB, 1995 (346 s.). (Ak. avh.)

Heyman, Ingrid: "Från sjuksköterska till forskare". I: *Antologi i vårdpedagogik*. Red. Johansson. B. Lund: Studentlitteratur, 1996.

Heyman, Ingrid: "Omvårdnadsforskningens möjligheter och gränser", *Omvårdnad*, nr 3. Stockholm: SSF och SPRI, 1996.

Heyman, Ingrid: "Några av Pierre Bourdieus redskap i bruk i en vetenskapsfilosofisk avhandling", i antologin *Kunskapsmål, teori, empiri* (red. Anders Gustavsson), Etnolore 17, Skrifter från Etnologiska avdelningen, Uppsala universitet, 1996.

Heyman, Ingrid: "...det är utbildningen som gjort att vi kommit någonstans". *Studier av tre elitgymnasier med*

internationalisering på programmet. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi nr 13, juli 1997.

Heyman, Ingrid tills. m. D. Broady: "Omvårdnadsforskning – ett fält i vardande?", *Pedagogisk Forskning i Sverige*, årg. 1, 1996, s 193-209. [Omtryck pp. 297-323 i Broady, Donald (red.): *Kulturens fält*. Göteborg: Daidalos, 1998]

Heyman, Ingrid: "Omvårdnad och omvårdnadsforskning". I: Holmdahl, B: *Sjuksköterskans historia. Från siukwacterska till omvårdnadsdoktor*. Stockholm: Liber, under utgivn. 1998.

Heyman, Ingrid: "Patienters 'röst' i svensk omvårdnadsforskning – om tystad kunskap." I Gustavsson, A. (red.) *Tyst kunskap – vad är det egentligen?* Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet och Vårdhögskolan i Stockholm, 1993.

Heyman, Ingrid: "L' emergence d'un champ de production scientifique: Le cas de la recherche menée par les infirmières" i *Recherches sur les champs de production culturelle*. Skeptronhäften nr 11. Stockholm: HLS Förlag, 1996.

Heyman, Ingrid: "Oss pedagoger emellan – konstruktion av en berättelse", pp. 59-91 i *Om berättelser som redskap i pedagogisk forskning*, Pedagogisk Forskning i Uppsala 131, 1998.

Heyman, Ingrid: "Prosopografisk metod i projektet Från privata hem till offentliga rum – sjuksköterskeutbildningens etablering". Under utgivn. i proceedings från konferensen "Pedagogikhistorisk forskning", Lärarhögskolan i Stockholm, 10-12 sept 1998.

Heyman, Ingrid tills. m. I. Fagerberg och S-L Ekman: "Nursing students' reasoning about two fictitious elderly patient cases during education", *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, in press.

Heyman, Ingrid: "Självreflektion i vetenskapligt arbete", *Pedagogisk Forskning i Sverige*, under utgivn.

Linné, Agneta: "Teacher Education in Sweden; A Case Study in Curriculum Evaluation." I: U P Lundgren & S Pettersson, eds: *Code, Context and Curriculum Processes*. Stockholm: Liber 1979 (17 s). //

Linné, Agneta: "Content, Curriculum and Work Experience: Aspects of Educational Integration in Higher Education Programmes", *Scandinavian Journal of Educational Research*, 27, 1983, pp 109-127. Även publicerad i J Klingler & P Posch, red: *Studierende mit Berufserfahrung. Eine Herausforderung für die Universitäten*. Wien-Köln-Graz: Herman Böhlau Nachf. 1986.

Linné, Agneta: *Moralen, barnet eller vetenskapen? En studie av tradition och förändring i lärarutbildningen*. Stockholm: HLS Förlag 1996. Studies in Educational Sciences 6 (375 s) (Ak. avh.)

Linné, Agneta: "Utbildning av lärare som ett statens styrinstrument för skolan", pp. 213-244 i G. Richardson & S.G. Nordström (red.): *Utbildningshistoria 1998*. ÅSU 188. Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria 1998.

Linné, Agneta: "Om ramfaktorteorin och historisk förändring. Noteringar utifrån en läroplanshistorisk studie", *Pedagogisk Forskning i Sverige*, årg 4, nr 2 1999, s. 57-69, under utgivn. 1999a.

Linné, Agneta: "Lärarinneutbildning, modernitet och offentlighet", i proceedings från konferensen "Pedagogikhistorisk forskning", Lärarhögskolan i Stockholm, 10-12 sept 1998. Under utgivn. 1999b.

Linné, Agneta: "Morality, the child, or science? A study of tradition and change in the education of elementary school teachers in Sweden", *Journal of Curriculum Studies*, vol 31 no 4 1999 (under utg.).

Linné, Agneta: "Läroplanshistorisk forskning – vad kan den bidra med i en lärarutbildning för morgondagens skola? Ett exempel och några reflektioner.", *Utbildning och demokrati*, nr 2 1999 (under utg.).

Linné, Agneta: *Education of female teachers, modernity and public life. Notes on a case study in progress*. Paper to the 24th Annual Conference of ATEE, Leipzig, 1999.

Skog-Östlin, Kerstin: *Pedagogisk kontroll och auktoritet. En studie av av den statliga lärarutbildningens uppgifter enligt offentliga dokument kring folkskollärarutbildningen, läroverkslärarutbildningen och lärarhögskolan*, Stockholm 1984. (Ak. avh.)

Skog-Östlin, Kerstin: *Fädernas kyrka i Sveriges television. En studie av traditionell svensk religion i SVT:s utbud för barn och ungdomar 1988-1992*, Stockholm 1994.

Skog-Östlin, Kerstin: "Kvinnliga läroverkslärare i Stockholm - förändring av eller anpassning till tradition?" Under utgivn. i proceeding från konferensen "Pedagogikhistorisk forskning", Lärarhögskolan i Stockholm, 10-12 sept 1998.

Trotzig, Eva: *Stickning. Tradition och kultur*. Stockholm 1980.

Trotzig, Eva: "Den osynliga texten. Textens roll i den kvinnliga skolslöjden", *SPOV*, nr 7, Stockholm 1989.

Trotzig, Eva: *Två uppsatser om tidig svensk skolslöjd. Otto Salomon – en svensk pedagog som fått internationell betydelse. Kvinnlig skolslöjd – ett skolämne växer fram*. Skapande vetande, rapport 1988:9. Linköping 1988.

Trotzig, Eva: "Maria Nordenfelt och hennes seminarium". I: *Hjärna, händer. 100 års textil slöjd*. Göteborg 1991

Trotzig, Eva: "qvinnan bär hemmets trefnad på spetsen af sin synål." *Kvinnlig skolslöjd i Stockholms folkskolor decennierna runt 1900*. Stockholm 1992.

Trotzig, Eva (tills.med. Sven G. Hartman och Hans Thorbjörnsson): *Handens pedagogik. Kulturarv och utveckling i skolslöjden*. Skapande vetande, rapport 29. Linköping 1996.

Trotzig, Eva: "sätta flickan i stånd att fullgöra sina husliga plikter" *Fyra märkeskvinnor och flickors slöjdundervisning*. Linköping Studies in Education and Psychology No. 54. Linköping, 1997. (Ak. avh.)

Trotzig, Eva: "Den textila sfären". Under utgivn. i proceedings från konferensen "Pedagogikhistorisk forskning", Lärarhögskolan i Stockholm, 10-12 sept 1998.

Trotzig, Eva: *Märkduk och aftontoalett. Två systrar i textil verksamhet*. Konferensen "Det vidgade rummet: kvinnors idéer, strategier, nätverk och nischer på väg ut i offentligheten ca 1880-1940", Bjärsjölagårds slott, 10-12 maj 1999.

Ullman, Annika: "Den professionella vägen till sanning. Reflektioner kring de professionellas tolkningsföreträdare", *SPOV* nr 4-5, 1988.

Ullman, Annika: "Välfärdsfördelning och samspelskvalitéer". I: *Barnomsorgen ur organisationsperspektiv*, Arbetsmiljöinstitutet, Stockholm, 1990.

Ullman, Annika: *Humaniora som personlighetsfördjupning. Analys av förskollärarutbildningens kommunikationsblock*. HLS förlag, Stockholm, 1993 (lic.uppsats).

Ullman, Annika: "Yrkestidningar som pedagogiska texter". I: *Konsten att informera och övertyga. En antologi om pedagogik, text och retorik*. Red. Staffan Selander & Boel Englund. HLS förlag, Stockholm, 1994a.

Ullman, Annika: "Med hatt och kurage. Kvinnliga skolledare vid sekelskiftet", *Praxis*, nr 3-4 1994b.

Ullman, Annika: *Rektorn. En studie av en titel och dess bärare*. HLS förlag, Stockholm, 1997. (Ak. avh.)

Ullman, Annika: "Rektorn och det kulturella kapitalet", pp. 347-364 i Broady, Donald (red.): *Kulturens fält*. Göteborg: Daidalos, 1998.

Ullman, Annika: *Att bygga med symboliskt kapital. Tre skolgrundare*. Konferensen "Det vidgade rummet: kvinnors idéer, strategier, nätverk och nischer på väg ut i offentligheten ca 1880-1940", Bjärsjölagårds slott, 10-12 maj 1999a.

Ullman, Annika: "Några kvinnliga skolgrundare i sitt sammanhang", i proceedings från konferensen "Pedagogikhistorisk forskning", Lärarhögskolan i Stockholm, 10-12 sept 1998. Under utgivn. 1999b.

Ullman, Annika: "Tersala - ett skolskepp i tiden". I: *Två bildade kvinnor och en skola*. Red. Kerstin Stark, Stockholmia förlag, Stockholm. Under utgivn. 1999c.

[1] De tidigaste studierna publicerades i *Actes de la recherche en sciences sociales*, t.ex. om modskaparnas fält (n° 1, janvier 1975, s. 7-36); det ekonomiska maktfältet (n^o20-21, mars-avril 1978, s.3-82, en studie av drygt tvåhundra ledare för de största franska företagen och bankerna, jfr Pierre Bourdieu, *La noblesse d'État*, 1989, särsk. fjärde delens första kapitel, s. 373ff, samt appendixen s. 487-510.); det religiösa maktfältet (n° 44-45, novembre 1982, s. 2-53, en totalundersökning av samtliga franska biskopar); politikens fält (n° 36/37 och n° 38, 1981, n° 71/72 och n° 73, 1988); juridikens fält (n° 64, 1986, n° 76/77 och n° 78 1989); idrottens fält (n° 79 och n° 80, 1989). De parisiska universitetsprofessorernas konkurrensfält var föremålet för Pierre Bourdieu, *Homo Academicus*, Paris 1984. Den hittills mest genomförda demonstrationen av hur studier av kulturella fält kan gå till är Bourdieus *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*, Paris 1992.

[2] Bidrag av av nordiska humanister och samhällsvetare som gör bruk av Bourdieus fältbegrepp finns samlade i antologin Donald Broady (red.), *Kulturens fält*, Göteborg 1998.

[3] Med nätverk avser vi relationer mellan individer. En avgörande skillnad i förhållande till fältbegreppet är att det senare avser system av relationer mellan positioner, jfr D. Broady, 1999.

[4] Begreppet skuggfält är en innovation som J.P Roos och Anna Rotkirch presenterar i uppsatsen "Fält i skuggan av fält: sensocialismens dubbelliv", s. 453-466 i D. Broady (red.), a.a. 1998. Deras exempel är Sovjettidens icke auktoriserade filosofi och psykoanalys som levde i skuggan av men inte utan förbindelser med de officiellt sanktionerade läroarna.

[5] Den frågan var en utgångspunkt för planeringen av det här föreslagna projektet. Kvinnoforskningen har "tydliggjort ett problem med Bourdieus antropologi. Jag tänker särskilt på de historiska studierna av intellektuella kvinnors nätverk och kottierier. I beskrivningen av sådana miljöer tar det ibland emot att använda den krigiska metaforik – vapenskramlet, de fientliga härarna som står mot varandra, bastionerna som belägras och erövrar, och i stridens mitt ständigt dessa pretenderer vilkas enda trängtan är att besegra fursten och ta hans plats – som faller sig så naturlig i Bourdieus analyser av de kulturella fälten. Studierna av kvinnors nätverk pekar på andra sätt att leva som intellektuell, där inte "fälteffekterna" slår lika hårt, där det kan vara mer angeläget att vinna väninnornas sympati än att hemföra segrar i bataljerna om erkännande och auktoritet. Samma fenomen kan utan tvivel observeras i andra sammanhang, men för ögonblicket tycks forskningen om enkönade kvinnliga intellektuella miljöer ha goda utsikter att bidra med ett slags korrektiv till Bourdieus kultursociologi. Här finns två hypoteser att välja mellan: antingen har vi nått en gräns där fältbegreppet inte längre duger och måste ersättas med andra verktyg, eller också präglas även dessa kvinnliga intellektuella nätverk av fälteffekter, dock inte med ursprung i det litterära, konstnärliga eller vetenskapliga fältet, utan i andra och mindre utforskade fält (som har att göra med med, låt säga, rösträttskampen eller kvinnosaken)." (D. Broady, 1994, s. 36)

[6] Jürgen Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Neuwied, 1962.

[7] T.ex. Joan B. Landes, *Women and the public sphere in the age of the French Revolution*, Ithaca, 1988; Mary P. Ryan, *Women in Public. Between banners and ballots, 1825-1880*, Baltimore 1990; Nancy Fraser, "Rethinking the Public Sphere", i C. Calhoun, ed., *Habermas and the Public Sphere*, 1992; Jürgen

Habermas, "Further Reflections on the Public Sphere", i C. Calhoun, ed., *Habermas and the Public Sphere*, 1992.

[8] Därmed kan projektet bidra till att klargöra förutsättningarna för en svensk motsvarighet till det omfattande kvinnohistoriska lexikon som f.n. publiceras i Danmark.

[9] Vi nämner i det följande ett begränsat antal verk. Arbeten med direkt relevans för projektets olika delundersökningar tas upp i senare avsnitt av projektplanen. Om kvinnors villkor och emancipation se t.ex. Gunnar Qvist, *Fredrika Bremer och kvinnans emancipation. Opinionshistoriska studier*, Göteborg 1969; Greta Wieselgren, *Den höga tröskeln. Kampen för kvinnas rätt till ämbete*, 1969; Ronny Ambjörnsson, *Samhällsmodern. Ellen Keys kvinnouppfattning t.o.m. 1896* (ak. avh., 1974); Beata Losman, *Kamp för ett nytt kvinnoliv. Ellen Keys idéer och dess betydelse för sekelskiftets unga kvinnor*, 1980; Bertil Björkenlid, *Kvinnokrav i manssamhället. Röststrättskvinnorna och deras metoder som opinionsbildare och påtryckargrupp i Sverige 1902–21*, 1982; Ulla Manns, *Den sanna frigörelsen. Fredrika-Bremer-Förbundet 1884–1921*, 1997; Gunilla Strömholm, *Elsa Eschelsson: Sveriges första kvinnliga jurist*, Uppsala 1997; Joan Wallach Scott, *Only paradoxes to offer: French feminists and the rights of man*, Cambridge, Mass. 1996.

[10] Bland svenska bidrag kan nämnas Eva Haettner, Lisbeth Larsson & Christina Sjöblad, *Kvinnors självbiografier och dagböcker i Sverige 1650-1989. En bibliografi*, Lund 1991; Eva Haettner Aurelius, *Inför lagen: kvinnliga svenska självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer*, Lund 1996; Eva Helen Ulvros, *Fruar och mamseller: kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790-1870*, Lund 1996; I. Meijling Bäckman, *Den resfärdiga. Studier i Emilia Fogelklous självbiografi*. Stockholm/Stehag 1997; Christina Sjöblad, *Min vandring dag för dag: kvinnors dagböcker från 1700-talet*, Stockholm 1997.

[11] Se t.ex. Gro Hagemann, *Lavtlønnsyrker blir til. Kvindearbeid og kønsskiller i søm og telekommunikasjon*, Oslo 1988; Ulla Wikander, *Kvinnors och mäns arbeten. Gustavsberg 1880-1980*, Lund 1998; Lena Sommestad, *Från mejerska till mejerist*, Lund 1992; Lisa Öberg, *Barnmorskan och läkaren*, Stockholm 1992.

[12] Det första stora verket Gunhild Kyle, *Svensk flickskola under 1800-talet*, 1972, har fått få efterföljare. Förutom Christina Florin, *Kampen om katedern. Feminiserings- och professionsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860–1906*, 1987, samt den bild av flickskolan som skisseras i relief till det manliga läroverket i Florins och Ulla Johanssons "Där de härliga lagrarna gro...". *Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1906*, 1993, saknas i stort sett kvinnorna i den officiella historieskrivningen. Ett jämförelsematerial för vårt projekt erbjuder Rostadprojektet se Inga Elgqvist-Saltzman, *Lärarinna, kvinna, människa*, Stockholm 1993; Berit Askling & Rut Holm, *Undervisningen på Rostad. Om folkskollärrarutbildningen i Kalmar under åren 1925–1929*, Kalmar 1985; Inga Elgqvist-Saltzman, "Rostadlärrarinnors livshistorier", i Ronny Ambjörnsson, Per Ringby & Sune Åkerman (red.), *Att skriva människan. Essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre*, Stockholm 1997.

[13] T.ex. Birgitte Possing, *Viljens styrke. Nathalie Zahle, en biografi*, 1992; Adda Hilden & Anne-Mette Kruse, red., *Pigernes skole*, 1989; Susan E. Houston & Alison Prentice, *Schooling and Scholars in Nineteenth-Century Ontario*, 1991; Alison Prentice & Majorie R. Theobald, ed., *Women Who Taught. Perspectives on the History of Women and Teaching*, 1991; Patricia Schmuck, *Women Educators. Employees of Schools in Western Countries*, 1987; Alison Mackinnon, *The New Women. Adelaide's early women graduates*, 1986.

[14] Se t.ex. Ulf Boëthius, *När Nick Carter drevs på flykten*, Södertälje 1989; Yvonne Hirdman, *Att lägga livet tillrätta – studier i svensk folkhemspolitik*, Stockholm 1990; Kajsa Ohrlander, *I barnens och nationens intresse. Socialliberal reformpolitik 1903–1930* Stockholm 1992; Mikael Sjögren, *Fattigvård och folkuppfostran. Liberal fattigvårdspolitik 1903–1918*, Stockholm 1997; Birgitta Jordansson, *Den*

goda människan från Göteborg. Genus och fattigvårdspolitik i det borgerliga samhällets framväxt, Lund 1998; Birgitta Jordansson & Tinne Vammen, eds., *Charitable women: philanthropic welfare 1780–1930*, Odense 1998; Bente Rosenbeck, *Kroppens politik. Om køn, kultur og videnskab*, København 1992; Karin Johannisson, *Den mörka kontinenten. Kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*, Stockholm 1994.

[15] Kvinnornas plats i det moderna genombrottets litteratur i Norden har studerats av danskan Pil Dahlerup i *Det moderne gjennebruds kvinder*, Köpenhamn 1983, svenska 1880-talsförfattarinnor av bl a Eva Heggstad (*Fången och fri. 1880-talets svenska kvinnliga författare om hemmet, yrkeslivet och konstnärsskapet*, Uppsala 1991) och Yvonne Leffler (*Bakom maskerna*, 1997). Heggstad har i en artikel tagit upp 1880-talets kvinnliga kritiker ("Kritik och køn", i *Sammlaren* 1994). Helena Forsås-Scott: *Swedish women's writing 1850-1995*, 1997, och Anna Williams *Stjärnor utan stjärnbilder*, 1997, överblickar längre tidsperioder, liksom naturligtvis de nordiska kvinnolitteraturhistoriska verken. Ett antal studier rör enskilda svenska kvinnliga författare från perioden, författare som många gånger var publicistiskt verksamma. Ett par exempel är Catrine Brödjes *Ett annat tiotal. En studie i Anna Lenah Elgströms tiotalprosa*, Stockholm 1998 och Margaretha Fahlgrens *Spegling i en skärva: kring Marika Stiernstedts författarliv*, 1998.

[16] Viktiga studier att knyta an till är Per Rydén's undersökningar av Levertins kritikergärning, *En kritikers väg. Studier i Oscar Levertins litteraturkritik 1883-1896*, Lund 1974, samt *En kritikers värderingar*, Lund 1977, liksom Rydén's *Domedagar. Svensk litteraturkritik efter 1880*, Lund 1987.

[17] Exempelvis har huvudsökanden tidigare varit aktiv inom den forskningskommitté inom I.S.A. (International Sociological Association) som arbetat med biografiska metoder, livshistorieforskning och levnadsberättelser (Comité de recherche no 38, "Biographie et Société") och varit medarrangör för ett par symposier med nordiska och franska deltagare: "Histoires de vie. Générations et classes", Gilbjerghoved, Danmark, 29 aug–1 sept 1987; "Självbiografi, kultur och livsform", Helsingfors, 10–12 mars 1989.

[18] Se även A. Ullman, 1994; 1998; 1999b; 1999c.

[19] T.ex. Eva Eriksson, *Den moderna stadens födelse. Svensk arkitektur 1890–1920*. Stockholm 1990; jfr t.ex. Ingrid Hammarström, *Stockholm i svensk ekonomi 1850–1914*, Stockholm 1970. För en skildring från tiden, se Claës Lundin, *Nya Stockholm*, Stockholm 1890. Se även pågående forskning under Lars Nilssons ledning vid Stads- och kommunhistoriska institutet, Stockholms universitet.

[20] Se Per-Johan Ödman, *Kontrasternas spel. En svensk mentalitets- och pedagogikhistoria*, Stockholm 1995; jfr Johan Asplund, *Tid, rum, individ och kollektiv*, Stockholm 1983.

[21] Anna Sörensen, *Växelundervisningssällskapets normalskola och folkskoleseminariet i Stockholm 1830–1930*, Uppsala 1930; Rudolf Fåhréus, *Högre lärarinneseminariets historia*, Stockholm 1943; Gudrun Spetze, *Stockholms folkskolor 1842-1882: ambition och verklighet*, Uppsala 1992; om hygienismen, se t.ex. Kjell Jonsson, "En nybadad renrasig svensk [...]", i *I framtidens tjänst. Ur folkhemmets idéhistoria*, Stockholm 1986 och Jan Olof Nilsson, *Alva Myrdal – en virvel i den moderna strömmen*, Stockholm/Stehag 1994.

[22] Margareta Matović, *Stockholmsäktenskap. Familjebildning och partnerval i Stockholm 1850–1890*, Stockholm 1984.

[23] Se t.ex. Roger Qvarsell, "Välgörenhet, filantropi och frivilligt socialt arbete – en historisk översikt" i SOU 1993:82; *Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt*, Stockholm 1993.

[24] För en samlad analys, se Rolf Torstendahl, *Bureaucratisation in Northwestern Europe 1880–1985. Domination and Governance*, London 1991; jfr även Nils Runeby, *Dygd och vetande. Ur de bildades historia*, bl a uppsatsen "Fullkomnat är vårt samhällsskick. Om den organiserade välfärden", Stockholm

1995. Se även t.ex. Kajsa Ohrlander, *I barnens och nationens intresse. Socialliberal reformpolitik 1903-1930*, Stockholm 1992.

[25] Se A. Linné, 1996.

[26] Christina Florin har visat hur denna professionaliseringsprocess för folkskolläraernas del så småningom tog form i en kamp inom kåren, där kvinnors och mäns intressen spelades ut mot varandra allt eftersom fler kvinnor trädde in i yrket. Lönefrågan för de kvinnliga lärarna ledde till att kvinnorna 1906 bildade ett eget förbund för kvinnliga folkskollärare, Sveriges Folkskolläraryrkesförbund, med en egen förbundstidskrift, *Läraryrkesförbundet*; Florin, 1987.

[27] För perioden före vår, se Inga Elgqvist-Saltzman's forskning om Cecilia Fryxell och hennes arbete för flickskoleundervisning och lärarinneutbildning, t.ex. Elgqvist-Saltzman: "Har Dahms Skolmästarkonst och Cecilia Fryxells 'Svarta Låda' från 1800-talets mitt något att säga dagens lärarstudenter inför skolarbete på 2000-talet?" Paper till konferensen "Pedagogikhistorisk forskning - perspektiv, betydelse och funktion i dagens samhälle", Lärarhögskolan i Stockholm 10-12 september 1998.

[28] Agnes Ekermann, Hedwig Sidner, Marie Louise Gagner, Elisabet Eurén, Eva Ramstedt, Rut Wikander och Anna Sörensen lyckades alla nå någon av dessa befattningar vid Folkskoleseminariet i Stockholm årtiondena kring sekelskiftet 1900. De fyra förstnämnda hade studerat vid Högre lärarinneseminariet, Anna Sörensen nådde rektorsposten med folkskolläraexamen och fil.kand., medan Rut Wikander disputerat och Eva Ramstedt var docent.

[29] Jfr Agneta Linné, 1999b. .

[30] Se Annika Ullman, 1994, 1999a, 1999b. En av de tre stiftarinnorna har varit föremål för en biografi, Sven Grauers: *Anna Sandström 1854-1931. En svensk reformpedagog*, 1961; en annan har fått sin skola beskriven i en längre uppsats, Sigurd Åstrand: "Sofi Almquists skola 1892-1936", 1985; och om Anna Ahlströms skola kommer under innevarande år ut en minnesbok *Två bildade kvinnor och en skola. Minnen från Nya Elementarskolan för flickor* (Ahlströmska skolan) (Red. Kerstin Stark) där inledningskapitlet författats av Annika Ullman, 1999c.

[31] "Uffe": "Gifva våra flickskolor anledning till missnöje?" i *Tidskrift för hemmet*, 1881; *Realism i undervisning eller språkkunskap och bildning*, 1883.

[32] I en rad artiklar går Anna Sandström i Fredrika Bremerförbundets tidskrift *Dagny* i polemik mot de teser som framförts i Ellen Keys "Missbrukad kvinnokraft" och "Kvinnopsykologi och kvinnlig logik". Se Anna Sandström: "Han och Hon. Några jämförelser mellan mannens och kvinnans själsliv", *Dagny*, 1890; "Kvinnoarbete och kvinnolycka", *Dagny*, 1896; "Under vilka förutsättningar kan kvinnorörelsen bli av verklig betydelse för kultur och framåtskridande", *Dagny*, 1898; "Modern romantik och etik", *Dagny*, 1898. Anna Sandströms position som Fredrika-Bremerförbundare i Ellen Key-fejden finns diskuterad i Ulla Manns, 1997. Vi menar dock att den kan problematiseras på ett något annorlunda sätt inom ramen för projektet Formering för offentlighet.

[33] Se A. Ullman 1999a.

[34] Christina Florin & Ulla Johansson, a.a., 1993.

[35] De som i första hand är aktuella är Sigrd Björklund, Anna Björkman, Astrid Cleve von Euler, Ellen Fries, Anna Grönfeldt, Betty Petterson och Ingrid Wahrburg. Två av dem doktorerade som de första kvinnorna inom sina ämnesområden. En av dem fortsatte sin forskarkarriär delvis parallellt med sin verksamhet som lärare vid läroverk och flickskola.

[36] K. Skog-Östlin, 1999.

[37] Se t.ex. Ingrid Åberg: ”Filantroper i aktion”, i Marja Taussi Sjöberg & Tinne Vammen, red., *På tröskeln till välfärden. Vålgörenhetsformer och arenor i Norden 1800–1930*. Stockholm 1995.

[38] Bibelsällskap, föreningar för vålgörenhet och filantropi var tidiga sammanslutningar. Många andra exempel finns. Alla hade dock hjälp till självhjälp på programmet, styrdes uppifrån och ned, och strävade efter att etablera en personlig kontakt mellan hjälparna och de hjälpta.

[39] Se vidare Ulla Manns 1997, a.a.

[40] Denna tidskrift föregick kårorganet *Svensk sjukskötersketidning*, etablerad 1909.

[41] År 1912 utsågs hon till sekreterare i den statliga kommittén som skulle utreda den kvinnliga sjukvårdspersonalens arbets- och utbildningsförhållanden.

[42] Dessförinnan hade hon tjänstgjort som instruktionssköterska vid Sophiahemmets sjuksköterskeskola. Ofta engagerades hon att undervisa om sjukvård och hälsa i olika kurser som genomfördes av olika filantropiska organisationer i Stockholm.

[43] Karolina Widerström måste betraktas som en banbrytare på flera plan – hon var den första svenska kvinnliga läkaren, hon var, sitt kön till trots, ledamot både i stadsfullmäktige, skolrådet i Klara församling och i Överstyrelsen för Stockholms folkskolor. Hon var aktiv som föreläsare i fysiologi och hälsolära. Hon gjorde insatser i sexualfrågan, bland annat skrev hon ett eget yttrande angående Folkundervisningskommitténs betänkande 1914, där hon diskuterar synen på hälsoläran, barnens kunskap i hygien och undervisningens i sexuell hygien. Av protokollen från Överstyrelsen kan man dra slutsatsen att Karolina Widerström åtnjöt ett stort förtroende exempelvis genom att styrelsen ofta remitterade skrivelser till henne för yttranden, även sådana som inte hade med sjukdom eller hälsa att göra.

[44] En biografi över Karolina Widerström publicerades 1956: Andrea Andréén, *Karolina Widerström*, Stockholm 1956. Elin Falk har behandlats i skrifter av Maja Carlquist.

[45] Det kateketiska inflytandet på kvinnlig skolslöjd har behandlats i Trotzig 1988.

[46] Se Anna von Ajkay, ”Man kan om man vill, sa sömmerskan Augusta Lundin”, *Kungligt klädd, kungligt mode*, Stockholm 1987.

[47] *Reformdräkten. En bok för kvinnor af kvinnor*. Övers. och inledning av Hanna Winge och Curt Wallis, Stockholm 1885; Karolina Widerström, *Den kvinnlig klädedräkten beaktad ur hälsans synpunkt*. Stockholm 1893.

[48] Gerda Meyerson, *Svenska hemarbetsförhållanden*. Stockholm 1907. Jämför även Vera Hjelt, *Undersökning af nålarbeterskornas yrkesförhållanden i Finland*. Helsingfors 1908. Meyerson behandlade stoffet skönlitterärt i *Arbeterskornas värld*. Stockholm 1917.

[49] Hennes verksamhet som kritiker har behandlats i en lic.uppsats av Ingrid Svensson, *Klara Johanson som kritiker*, Uppsala 1997. Johannes Edfeldt har porträtterat henne i serien Svenska Akademiens Minnesteckningar (*Klara Johanson*, Stockholm 1984). På 1950-talet gav Nils Afzelius ut ett urval av hennes brev och kritik, och i kritikvolymen (*Klara Johanson: Kritik*, Stockholm 1957) finns en fullständig bibliografi över hennes skrifter. Greger Eman publicerade 1989 ett urval ur hennes dagböcker, *Klara Johanson: Ur dagböckerna*, Lund 1989, och några år senare en studie över Klara Johanson och hennes förhållande till väninnan Lydia Wahlström, *Nya himlar över en ny jord: Om Klara Johanson, Lydia Wahlström och den feministiska vänskapärleken*. Lund/Stockholm 1993.

[50] Per Rydén i *Den svenska litteraturen, del IV*, red. av Lars Lönnroth och Sven Delblanc, 1989, s. 27. Karakteristiken är intressant ur Bourdieu-perspektiv. Hans analys av kvinnornas situation understryker både kvinnornas utanförstående i de sociala spelen och den klarsynthet som ofta kännetecknar kvinnor och andra maktlösa (Pierre Bourdieu, *La domination masculine*, Paris 1998).

[51] Förutom Adlersparre och Key fanns t.ex. Lotten Dahlgren, Gurli Linder, Anna Maria Roos, Helena Nyblom, Elin Wägner, Anna Lenah Elgström. Hjalmar Brantings fru Anna Branting och hennes dotter Vera von Kraemer skrev teaterkritik. - För ganska många av dem finns monografier att tillgå. Här kan nämnas Lena Kårelands avhandling *Gurli Linders barnbokskritik*, Stockholm 1977, Ingegerd Lindström: *Anna Maria Roos - inte bara Sörgården*, Stockholm 1989, Lena Svanberg: *Anna Branting*, 1987. Kvinnliga journalister under perioden behandlas av Margareta Berger i *Pennskaft. Kvinnliga journalister under 300 år*, Stockholm 1977.

[52] Stora och kända namn är bland andra C. D. af Wirsén, Gustaf af Geijerstam, Oscar Levertin, Tor Hedberg, Fredrik Böök, John Landquist, mindre kända sådana t.ex. Erik Hedén, Hellen Lindgren, Claes Lundin, Sven Söderman och Nils Erdmann. En annan numera glömd manlig kritiker var Urban von Feilitzen, signaturen Robinson, nära vän till Ellen Key och ett viktigt stöd för kvinnörelsen. För de stora namnen finns ett rikt material i litteratur- och idéhistoriska studier, såväl generations- som personstudier. Periodens litteraturkritik har behandlats i de tidigare nämnda undersökningarna av Per Rydén, liksom i Christer Jacobsons *På väg mot tiotalet: två studier*, Uppsala 1961. Erik Hedéns kritik specialstuderas i Margaretha Fahlgrens *Litteraturkritiker i arbetarrörelsen: en studie i Erik Hedéns dagskritik 1909-1925*, Uppsala 1981.

[53] Klara Johanson fick sin första anställning i tidskriften *Dagny* tack vare vänninnan Lydia Wahlström, genom tidskriftens redaktör Lotten Dahlgren fick hon sedan snabbt kontakter i sällskapet Nya Idun. Mot periodens slut blev hon nära vän med Sophie Adlersparres brorsdotter Sigrid Leijonhuvud. Hellen Lindgren undervisade tidvis i Anna Sandströms skola och Whitlockska skolan och umgicks med Klara Johanson, Sven Söderman var son till kompositören August Söderman, von Feilitzen gift med A. F. Lindblads dotter etc.

[54] Se exempelvis Martin Tegen och Leif Jonsson, *Musiken i Sverige, del 2: Musiken, kulturen och samhället*, Stockholm 1992, och Eva Öhrström, Elfrida Andrée, Stockholm 1999.

[55] Martin Tegen, *Musiklivet i Stockholm 1890 ¾ 1910*, 1955.

[56] Främst kommer uppmärksamheten att riktas mot Anna Bergström, som 1903 blev lärare i skolsång vid Kungliga Musikaliska Akademiens konservatorium, d.v.s. musikhögskolan. Bergströms insatser kan betraktas som banbrytande och omstridda. Frågan kan ställas vilka tillgångar hon hade som möjliggjorde att med sådan emfas driva frågor om barns musikaliska fostran.

[57] Se t.ex. Anders Ekström, *Den utställda världen. Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar*, Stockholm 1994; Ulla Wikander, "En utopisk jämlikhet: internationella kvinnokongresser 1878-1914" i Ulla Wikander och Christina Carlsson Wetterberg (red.), *Det evigt kvinnliga: en historia om förändring*, Stockholm 1994 samt Nils Eriksson, "I andans kraft, på sanningsstråt" - *de skandinaviska naturforskarmötena 1839-1936*, Göteborg 1991.

[58] Lärarna höll sitt första allmänna svenska lärarmöte i riksdagens lokaler i Stockholm 1849, och det första flickskolemötet hölls i Högre lärarinneseminariet och Musikaliska akademien i Stockholm 1879. Mejeristernas allmänna svenska möten kombinerades med ostutställningar och hölls för första gången i Stockholm 1894. Läkarna träffades 1897 och kvinnliga rösträttsaktivister i LKPR genomförde sitt första allmänna möte i Stockholm 1903 på Operan och i Grand Hôtel.

[59] När 400 kvinnor och 100 män träffades i Stockholm 1879 på det första flickskolemötet var

följaktligen den manliga dominansen i mötets formella organisation och i det gemensamma samtalet påfallande. Men det var ändå ett tillfälle för en stor mängd kvinnliga flickskollärare att delta i ett samtal om ämnen som annars tillhörde den politiska offentlighet som kvinnor genom medborgarskapets utformning ännu vid denna tid var uteslutna ifrån

[60] Bland föreningar och sällskap som vi kommer att inventera är Akademisk bildade kvinnors förening (ABKF), Sällskapet Nya Idun, Fredrika-Bremerförbundet, Föreningen för gift kvinnas eganderätt (uppgick 1894 i Fredrika-Bremer-förbundet), samt föreningar för särskilda yrkesgrupper eller ändamål såsom Sveriges Allmänna Folkskolläreförening, Sveriges Folkskolläraryrkesförbund, Damkommittén inom Föreningen för frivillig vård av sårade och sjuka i fält, Svenska Röda Korset; Diakonissarbetsföreningen, Fruntimmerssällskapet för fångars förbättring

[61] Viktiga tidskrifter är Verdandi, Tidskrift för Hemmet och Fredrika-Bremer-förbundets tidskrifter Dagny och Hertha, Ord och Bild samt lärares, sjuksköterskors och vissa andra yrkesgruppers organ.

[62] Sedan 1995 ansvarar Donald Broady tills. m. Ulf Jonsson vid Stockholms universitet från svensk sida för ett program för forskar- och forskarutbildningsutbyte med École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris. Franska samverkanspartners är två centra vid École des Hautes Études en Sciences Sociales, nämligen Centre de sociologie de l'éducation et de la culture och Centre de recherche historique.

[63] Ett urval av deras publikationer: Adda Hilden & Anne-Mette Kruse (red), *Pigernes skole*, København 1989, Adda Hilden, "Fromme, stærke kvinder", i Adda Hilden & Erik Nørr, *Laererindeuddannelse. Lokalsamfundenes kamp om seminariedriften. Dansk laereruddannelse 1791–1991*, Bd 3, Odense University Studies in History and Social Sciences 152, Odense 1993; Minna Kragelund, *Opdragende håndarbejde. En undersøgelse af håndarbejdsfaget, dets metode og dets besvidsthedsdannende virkning i almueskolen ca. 1880-1910*, København 1984; Karin Lützen, *Hvad hjertet begærer. Kvinders kærlighed til kvinder 1825–1985*, København 1986; Birgitte Possing, *Viljens styrke, Natalie Aahle. En biografi om dannelse, køn og magtfuldkommenhed*. København 1992; Bente Rosenbeck, *Kroppens politik*, København 1992; Tinne Vammen, *Rent og urent. Hovedstadens piger og fruer 1880-1920*, København 1986.

[64] Gisèle Sapiro: *Complicités et anathèmes en temps de crise : modes de survie du champ littéraire et de ses institutions, 1940–1953* (Académie française, Académie Goncourt, Comité national des écrivains). Tome I-II. Unpubl. diss. Paris: École des Hautes Études en Sciences Sociales, Déc 1994, 702 p. An article on the same subject is Gisèle Sapiro: "Académie française et Académie Goncourt dans les années '40. Fonction et fonctionnement des institutions de la vie littéraire en période de crise nationale", *Texte. Revue de critique et de théorie littéraire* (Toronto, Canada), no 12, 1992, pp. 151-196.

[65] Pierre Bourdieu: *Homo academicus*. Paris: Minuit, 1984, 299 p. (German translation: *Homo academicus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp 1988, 455 p.; English translation: *Homo academicus* Cambridge: Polity Press, 1988, 344 p.)

[66] Pierre Bourdieu and Monique de Saint Martin: "Le patronat", *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. IV, n° 20-21, mars-avril 1978, pp. 3-82. (Revised reprint pp. 371 ff in P. Bourdieu: *La noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*. Paris: Minuit, 1989, 569 p.)

[67] Victor Karady: *Stratification intellectuelle, rapports sociaux et institutionnalisation : enquête socio-historique sur la naissance de la discipline sociologique en France*. Unpubl., A.T.P. du C.N.R.S. no 6348. Paris: Centre de sociologie européenne, École des Hautes Études en Sciences Sociales, novembre 1974.

[68] Cf. Christophe Charle: *Les élites de la république*. Paris: Fayard, 1987, 556 p.; *Naissance des "intellectuels" 1880-1900*. Paris: Minuit, 1990, 272 p.; *La république des universitaires 1870-1940*. Paris: Euil, 1994, 520 p. Besides these monographs one should also mention three collections of

biographical data on French academics: Charle: *Dictionnaire biographique des universitaires aux XIXe et XXe siècles. Volume 1, La Faculté des lettres de Paris (1809-1908)*. Paris: Institut National de Recherche Pédagogique; Éditions du C.N.R.S., 1985, 179 p.; Christophe Charle: *Les professeurs de la Faculté des lettres de Paris. Dictionnaire biographique 1909-1939. Volume 2*. Paris: Institut National de Recherche Pédagogique; Éditions du C.N.R.S., 1986, 217 p.; Christophe Charle and Eva Telkès: *Les professeurs du Collège de France. Dictionnaire biographique (1901-1939)*. Paris: Institut National de Recherche Pédagogique; Éditions du C.N.R.S., 1988, 248 p.

[69] Rémy Ponton: *Le Champ littéraire de 1865 à 1906. Recrutement des écrivains, structures des carrières et production des oeuvres*. Unpubl. (Doctorat de 3e cycle). Paris: École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1977.

[70] Ingrid Heyman: *Gånge hatt till... Omvårdnadsforskningens framväxt i Sverige – sjuksköterskors avhandlingar 1974–1991*. Göteborg: Daidalos, 1995, 346 p. The study is based on a set of data on the first generations of Swedish nurses to take a doctor's degree as well as data on the form and content of their dissertations.

[71] Cf. D.Broady, U.Jonsson, *Ansökan om medel för forsknings- och forskarutbildningssamverkan med École des Hautes Études en Sciences Sociales*, 19 Oct. 1993

Printout from the site SEC (Sociology of Education and Culture) at Uppsala University

URL of this page is www.skeptron.uu.se/broady/arkiv/b/dba-b-20000901-broady-et-al-ffo-plan.htm

Content last updated 1 Sept. 2000.
